

Втрати цивільного населення внаслідок воєнного конфлікту на Сході України (2014-2018 рр.)

Доповідь в рамках проекту «Моніторинг, документування
порушень та захист прав цивільного населення,
постраждалого від війни на Сході України»

*За сприяння Міжнародного фонду "Відродження" та Державного
департаменту США в межах діяльності Коаліції «Справедливість
заради миру на Донбасі»*

ЗМІСТ

Список використаних скорочень	4
ВСТУП	5
1. СИТУАЦІЯ З ВЕДЕННЯМ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ОБЛІКУ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ	6
1.1 Облік цивільних осіб, постраждалих внаслідок ведення бойових дій в населених пунктах Луганської та Донецької областей, що знаходяться на підконтрольній українській владі території на відстані від лінії розмежування	6
1.2. Облік цивільних осіб, постраждалих внаслідок ведення бойових дій в населених пунктах вздовж лінії розмежування	9
1.3. Залежність втрат цивільного населення від воєнних дій на території населених пунктів	12
2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПАДКІВ ЗАВДАННЯ ШКОДИ ЗДОРОВ'Ю ЦИВІЛЬНОМУ НАСЕЛЕННЮ, СИТУАЦІЇ НАВКОЛО ПОТРЕБ ОСІБ, ЩО БУЛИ ПОРАНЕНІ	18
2.1 Причини та обставини отримання поранення/травми	18
2.2 Надання медичної допомоги, оформлення статусу інваліда	22
2.3 Надання соціальної/гуманітарної допомоги у зв'язку з отриманням поранення	26
2.4 Взаємодія постраждалих осіб з правоохоронними органами	27
2.5 Наслідки отримання поранення/травми та потреби осіб, що були поранені	28
3. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПОСТРАЖДАЛИХ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ ВНАСЛІДОК ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ	31
3.1. Міжнародне право	31
3.2. Національне право	31
3.3. Проекти нормативних актів, що регламентують соціальний захист жертв війни	31
4. ДІЯЛЬНІСТЬ В РАМКАХ ПРОЕКТУ, СПРЯМОВАНА НА ЗАХИСТ ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	33
4.1. Передумови для прийняття нормативного акту, який регламентує соціальний захист жертв збройного конфлікту	33
4.2 Нормативний акт, який регламентує соціальний захист полонених, що не отримали інвалідності, і непрацездатних членів сімей, загиблих в полоні	35

4.3. Нормативний акт, який регламентує соціальний захист полонених, що отримали інвалідність.....	38
4.4. Нормативний акт, який регламентує соціальний захист цивільних осіб, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримали інвалідності, і непрацездатних членів сімей цивільних осіб, які загинули внаслідок збройного конфлікту.....	41
5. СУДОВА ПРАКТИКА ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЦИВІЛЬНИМ ОСОБАМ, ЗАВДАНОЇ В ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ АТО.....	44
5.1 Заява про встановлення факту перебування в полоні у незаконних збройних формуваннях.....	44
5.2 Стягнення шкоди, заподіяної пораненням.....	45
5.3. Стан розгляду справ	46
ВИСНОВКИ	47
РЕКОМЕНДАЦІЇ	49

Список використаних скорочень

АТО – антитерористична операція;
БП – блок-пост;
ВПО – вимушено переміщені особи;
ВРУ – Верховна Рада України;
ВЦА – військово-цивільна адміністрація;
ГУНП – Головне управління Національної поліції
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини;
ЗМІ – засоби масової інформації;
ЗСУ – Збройні сили України;
КК – Кримінальний кодекс України;
КПВВ – контрольний пункт в'їзду-виїзду;
ЛОПЦ – Альтернатива – Луганський обласний правозахисний центр
«Альтернатива»
ЛР – лінія розмежування;
МВС – Міністерство внутрішніх справ України;
МО – Міністерство оборони України;
МТОТ – Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України
НЗФ – незаконні збройні формування;
НПУ – Національна поліція України;
ОБСЕ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі;
ОДА – обласна державна адміністрація;
ОМС – орган місцевого самоврядування
ОРДЛО – окуповані райони Донецької та Луганської областей;
РДА – районна державна адміністрація;
РНБО – Рада національної безпеки і оборони України;
РСЗВ – ракетна система залпового вогню;
СБУ – Служба безпеки України;
Т.зв. «ЛНР» – так звана Луганська народна республіка;
Т.зв. «ДНР» – так звана Донецька народна республіка;
УІАП – Управління інформаційно-аналітичної підтримки;
ХПГ – Харківська правозахисна група.

ВСТУП

Увазі читача пропонується доповідь про результати дослідження наслідків воєнного конфлікту для цивільних мешканців НП на території, де у 2014-2015 рр. проходили бойові дії, та вздовж ЛР між окупованими та контрольованими урядом територіями.

За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні за період з 14 квітня 2014 року до 15 лютого 2018 року загинуло щонайменше 2523 цивільних осіб (не враховуючи 298 цивільних осіб, які загинули внаслідок падіння літака «МН-17» 17 липня 2014 року). Кількість цивільних осіб, які зазнали поранень у зв'язку з конфліктом, оцінюється на рівні 7-9 тисяч осіб. Якщо облік загиблих та поранених військовослужбовців на підконтрольних територіях провадиться ретельно, то облік смертей та поранень цивільних осіб державними органами не ведеться взагалі. На окупованих територіях такий облік ведеться, але опубліковані дані є суперечливими. Тому автори дослідження поставили собі за мету уточнення кількості загиблих та поранених, аналіз причин загибелі та поранень й підготовку рекомендацій з метою зменшення втрат цивільного населення.

Втрати були поділені на дві частини: ті, що були понесені під час воєнних дій у 2014 р. в НП, які були звільнені від незаконних воєнних формувань, та ті, що понесені в НП вздовж ЛР, в більшості з яких були запеклі бої в 2014 р. і зараз щодня відбуваються нові обстріли, і втрати все примножуються. Щодо першої складової були систематизовані раніше зібрані дані, продовжується робота з метою отримання остаточних даних загиблих та поранених. Щодо другої складової були уточнені дані щодо втрат і проаналізований причинно-наслідковий зв'язок масштабу втрат з місцерозташуванням воєнних частин і місцями, звідки відбувалися обстріли.

Джерелами інформації були, по-перше, щоденні офіційні повідомлення про ситуацію в зоні бойових дій, про втрати і т. і., повідомлення інших інформаційних ресурсів, в тому числі місцевих, про наслідки бойових дій, по-друге, відповіді на інформаційні запити до ОМС та органів влади на підконтрольних територіях, по-третє, моніторингові поїздки в НП Донецької та Луганської областей з метою перевірки і уточнення отриманих у відповідях на запити даних, проведення відео- та фотозйомки, інтерв'ювання жертв порушень прав людини, і по-четверте, інформаційні ресурси на окупованих територіях та повідомлення інформантів, які мешкають на окупованій території.

Автори дослідження – члени Коаліції «Справедливість ради миру на Донбасі», Луганський обласний правозахисний центр «Альтернатива», Харківська правозахисна група, Комітет захисту конституційних прав та свобод громадян.

Дослідження проведено за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» та Державного департаменту США, яким автори висловлюють щирю вдячність.

1. СИТУАЦІЯ З ВЕДЕННЯМ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ОБЛІКУ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

1.1 Облік цивільних осіб, постраждалих внаслідок ведення бойових дій в населених пунктах Луганської та Донецької областей, що знаходяться на підконтрольній українській владі території на відстані від лінії розмежування

Достовірний та всеохоплюючий облік цивільних осіб, які постраждали внаслідок конфлікту, є необхідною умовою для формування адекватної та ефективної державної політики щодо цієї категорії громадян. Розуміння масштабів та наслідків збройного конфлікту для цивільного населення, а також потреб постраждалих, набуває суспільного значення з огляду на прагнення подолати наслідки військових дій та відновити справедливість.

З метою дослідження стану обліку цивільних осіб, які загинули, зазнали ушкоджень та зникли безвісти внаслідок збройного конфлікту, на адресу центральних органів державної влади, а також органів державної влади та місцевого самоврядування Луганської та Донецької областей, які знаходяться на відстані від безпосередньої зони ведення військових дій, надіслано 21 інформаційний запит щодо доступу до публічної інформації.

Публічна інформація - це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації (ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації»)¹.

В квітні 2016 року було створено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України (МТОТ), одним з основних завдань якого є координація діяльності з питань надання гуманітарної допомоги цивільному населенню під час збройних конфліктів. З цією метою МТОТ забезпечує виконання органами державної влади України міжнародних зобов'язань України щодо реалізації Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни та інших норм міжнародного гуманітарного права².

На інформаційний запит до МТОТ щодо надання інформації про кількість загиблих, поранених та зниклих безвісти внаслідок бойових дій цивільних осіб, було надано відповідь, що Міністерство «не є розпорядником запитуваної інформації». Треба зазначити, що відповідно до ч.3 ст.22 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» розпорядник інформації, який не володіє запитуваною інформацією, але якому за статусом або характером діяльності відомо або має бути відомо, хто нею володіє, зобов'язаний направити цей запит належному розпоряднику, чого не було зроблено.

¹ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

² <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF>

Штаб Антитерористичного центру при СБУ здійснює облік зниклих безвісти цивільних осіб в межах діяльності Об'єднаного центру з координації пошуку, звільнення незаконно позбавлених волі осіб, заручників та встановлення безвісти зниклих в районі проведення АТО. Консолідовані відомості щодо інших категорій постраждалих цивільних осіб у Антитерористичного центру відсутні.

Департаментом соціального захисту населення Луганської ОДА створено та ведеться Реєстр поранених та загиблих із числа цивільних осіб за період проведення АТО на підконтрольній українській владі території, інформація в якому оновлюється щоквартально.

Вищевказаний Реєстр містить відомості щодо 336 загиблих та 552 поранених, в тому числі дітей віком до 18 років (7 загиблих та 27 поранених). Реєстр також містить статистику у розрізі міст та районів, що знаходяться на підконтрольній українському уряду території. Відомості щодо зниклих безвісти в Реєстрі відсутні.

В Донецькій області спостерігається інша ситуація щодо обліку постраждалих цивільних осіб.

У відповіді заступника голови Донецької ОДА на запит щодо обліку постраждалих через збройний конфлікт цивільних осіб зазначено, що адміністрація лише частково є розпорядником запитуваної інформації, даними щодо травмованих (поранених) цивільних осіб володіє Департамент охорони здоров'я. В свою чергу, зазначений Департамент поінформував, що ним не ведеться облік загиблих, поранених (в т.ч. травмованих) та зниклих безвісти, тому що «дана інформація не входить в обов'язкові статистичні дані Міністерства охорони здоров'я України».

Департамент соціального захисту населення Донецької ОДА також повідомив, що питання обліку постраждалих цивільних осіб на належать до його компетенції.

Не погоджуючись з результатами розгляду інформаційного запиту, на адресу Донецької ОДА було надіслано відповідного листа.

Повторно розглянувши запит, Департамент охорони здоров'я Донецької ОДА надав інформацію щодо поранених та загиблих цивільних осіб в 2016 році (102 поранених, 22 загиблих) та 2017 році (94 поранених та 22 загиблих). Відомостями щодо загиблих та поранених цивільних осіб в 2014-2015 роках Департамент не володіє.

Також були надіслані інформаційні запити до управлінь Національної поліції в Донецькій та Луганській областях.

Головним управлінням Національної поліції в Луганській області згідно з даними Єдиного реєстру досудових розслідувань ведеться облік кількості зниклих безвісти під час проведення АТО. Відповідно до отриманих відомостей загальна кількість зниклих безвісти на окремих територіях Луганської області (Станично-Луганський, Новоайдарський, Попаснянський райони, міста Лисичанськ, Рубіжне та Северодонецьк) становить 722 особи. Відділами Національної поліції в Луганській області також ведеться облік осіб, які зникли безвісти в окремих районах області, які не підконтрольні українській владі.

Головним управлінням Національної поліції в Донецькій області надана інформація щодо кількості загиблих, поранених, зниклих безвісти цивільних осіб за

період з 01.04.2014 по 04.12.2017 року. Зокрема, в Мар'їнському, Костянтинівському, Бахмутському, Слов'янському, Лиманському районах, містах Слов'янськ, Краматорськ, Дружківка, Костянтинівка, Торецьк, Маріуполь - 235 загиблих, 596 поранених та 218 зниклих безвісти та які перебувають у розшуку.

Органи державної влади та місцевого самоврядування підконтрольних українському уряду районів Донецької та Луганської областей застосовують різні підходи щодо питання обліку постраждалого внаслідок конфлікту цивільного населення.

В деяких випадках (Бахмутська райдержадміністрація, Лиманська міська рада, Мар'їнська районна військово-цивільна адміністрація) облік постраждалого цивільного населення не відбувається, посилаючись на відсутність відповідних повноважень.

В окремих адміністративно-територіальних одиницях (місто Дружківка, Костянтинівський район) робота органів державної влади та місцевого самоврядування з обліку постраждалих цивільних осіб фактично не ведеться.

В інших випадках відбувається збір та обробка інформації щодо постраждалих цивільних осіб на території, на якій розповсюджуються повноваження органів місцевої влади та місцевого самоврядування.

Аналіз отриманої з різних джерел інформації свідчить про відмінності у статистичних показниках обліку постраждалих цивільних осіб УІАП ГУНП в Донецькій області, місцевих підрозділів поліції та органів державної влади/ місцевого самоврядування.

Приклади розбіжностей в даних обліку постраждалих цивільних осіб

Місцева рада	Джерело інформації	Кількість загиблих в результаті бойових дій цивільних осіб	Кількість поранених цивільних осіб (в т.ч. травмованих) в результаті бойових дій	Кількість цивільних осіб, зниклих безвісти та які перебувають у розшуку
Торецька міська рада	УІАП ГУНП в Донецькій області	33	64	38
	Торецьке відділення поліції Бахмутського ВП ГУНП в Донецькій області	20	40	36
Степненська сільська рада Мар'їнського району	УІАП ГУНП в Донецькій області	1	3	
	Степненська сільська рада	2	6	

Слов'янський район	УІАП ГУНП в Донецькій області	31	43	
	Слов'янська райдержадміністрація	34	35	2
Дружківська міська рада	УІАП ГУНП в Донецькій області	2	6	11
	Дружківська міська рада	0	0	0
Костянтинівський район	УІАП ГУНП в Донецькій області	3	1	11
	Костянтинівська райдержадміністрація	0	0	0

Статистичний облік цивільних осіб, які постраждали внаслідок конфлікту, також ведеться медичними установами під час надання відповідних послуг. Наприклад, комунальними медичними установами Краматорська («Медична лікарня №1» та «Дитяче територіальне медичне об'єднання») за період з квітня 2014 по грудень 2017 року була надана медична допомога 11 постраждалим внаслідок бойових дій особам (в тому числі 1 дитині).

1.2. Облік цивільних осіб, постраждалих внаслідок ведення бойових дій в населених пунктах вздовж лінії розмежування

ХПГ звернулася із інформаційними запитами до ОМС, розташованих уздовж ЛР. При формуванні списку ОМС, до яких планувалося звернутися із запитами, ХПГ включала в нього такі ОМС, території яких або прямо стикаються з ЛР, або знаходяться в безпосередній близькості від неї і потрапляють в зону ураження важкими видами озброєнь.

Був складений список з 102 ОМС, районних та обласних адміністрацій та рад, на території яких розташовані 93 НП на ЛР і 171 НП, розташований в зоні ураження важкими видами озброєнь (до 25 км вглиб контрольованих територій від ЛР).

Не всі адресати надали відповіді. ХПГ отримала лише 64 відповіді. Робота з уточненням даних триває через прямі комунікації під час моніторингових поїздок.

Крім цього, були підготовлені і надіслані 61 інформаційний запит до шкіл, розташованих в НП уздовж ЛР. Підготовлено запити до лікувальних установ Донецької і Луганської областей. Відправлені 16 запитів до міських та районних управлінь НПУ, а також 18 запитів до регіональних органів прокуратури Донецької і Луганської областей. Відповіді на запити продовжують надходити і аналізуватися.

Аналіз відповідей, що надійшли, веде до висновку, що в ряді ОМС Донецької і Луганської областей відсутня інформація про втрати серед цивільного населення. У

ряді випадків інформація, отримана у відповідях від ОМС, істотно відрізняється від інформації, яку надають обласні адміністрації або управління НПУ.

У таблиці 1 наведені узагальнені дані, отримані від деяких ОМС.

У стовпчику «Кількість НП, які входять до ОМС» в дужках указано кількість НП, які знаходяться під контролем уряду.

Назва ОМС	Кількість НП, які входять до ОМС	Кількість НП, які досліджувалися ХПГ	Кількість мешканців НП до початку воєнного конфлікту	Кількість мешканців НП (початок 2018)	Кількість пенсіонерів	Кількість дітей	Кількість ВПЛ	Кількість поранених цивільних осіб	Кількість загинув цивільних осіб	Область	Адміністративне підпорядкування
Сартанська селищна рада	1	1		10 529	3008	2011	51	24	12	Донецька	Маріуполь
Волноваська РДА					н\д	н\д	н\д	9 (РБ)		Донецька	Волноваський р-н
Гранітненська сільська рада	2	1		3245	н\д	н\д	н\д	37	10	Донецька	Волноваський р-н
Комінтернівська ВЦА	3(1)		1190	32	н\д	н\д	н\д	13	6	Донецька	Волноваський р-н
Миколаївська сільська рада	4	2		1952	н\д	н\д	н\д	5	1	Донецька	Волноваський р-н
Павлопільська сільська рада	3	2		566	н\д	30	7	4	1	Донецька	Волноваський р-н
Старогнатівська сільська рада	2	2	1580	1580	455	152	54	5	1	Донецька	Волноваський р-н
Чермалицька сільська рада	3	1		1908	507	150	3	5	4	Донецька	Волноваський р-н
Рибинська сільська рада	4	1	2516	1187	н\д	н\д	807	1		Донецька	Волноваський р-н
Андріївська селищна рада	4	1	2915	3334	н\д	н\д	н\д	4		Донецька	Волноваський р-н
Ольгінська селищна рада	3	1	3 986	3402	728	605	200	н\д	н\д	Донецька	Волноваський р-н
Новомихайлівська сільська рада	2	1		1469	650	166	н\д	6	3	Донецька	Мар'їнський р-н
Ясинуватська РДА	38	8		20346	н\д	н\д	5840	27	20	Донецька	Ясинуватський р-н
Верхньоторецька селищна рада	4(2)	1	2905	3377	1408	479	280	16	12	Донецька	Ясинуватський р-н
Красногорівська сільська рада	4		1032	550	220	45	89	5	2	Донецька	Ясинуватський р-н
Новобахмутівська сільська рада	1		890	750	н\д	н\д	286	н\д	н\д	Донецька	Ясинуватський р-н
Розівська сільська рада			923	896	н\д	н\д	67	н\д	н\д	Донецька	Ясинуватський р-н
Орлівська сільська рада	8	1	2568	2303	1100	331	212	3	2	Донецька	Ясинуватський р-н
Первомайська сільська рада	3	1	3635	3447	н\д	н\д	236	н\д	н\д	Донецька	Ясинуватський р-н
Пісківська сільська рада	4(3)	2	2198	371	н\д	н\д	24	н\д	н\д	Донецька	Ясинуватський р-н
Спартаківська сільська рада (с-ще Опитне)	7(1)	1	850	45	н\д	н\д	н\д	н\д	н\д	Донецька	Ясинуватський р-н
ВЦА Авдеевки				33347	10655	1863	3611	274	15	Донецька	Авдіївка
ВЦА Торецька	16	6		69423	24840	10236	7239	113	27	Донецька	Торецьк
Залізна міська рада	2	1	8676	6890	н\д	н\д	220	13	5	Донецька	Торецьк
Новгородська селищна рада	6	1		12616	2838	2277	150	2	5	Донецька	Торецьк
Північна селищна рада	7	2		13500	5531	1712	н\д		7	Донецька	Торецьк

Світлодарська міська рада	1	1	12100	12630	3482	2158	575	7	1	Донецька	Бахмутський р-н
Миронівська селищна рада	1	1	7772	8280	н\д	н\д	н\д	н\д	н\д	Донецька	Бахмутський р-н
Кодемська сільська рада	5	1		605	278	47	89	5	1	Донецька	Бахмутський р-н
Опитненська сільська рада	4	1		2719	640	429	302		2	Донецька	Бахмутський р-н
Петрівська селищна рада	2	1		5200	2300	н\д	250	7	1	Луганська	Станично-Луганський р-н
Щастинська міська рада	1	1		12506	н\д	н\д	н\д	151	16	Луганська	Новоайдарський р-н
Кримська ВЦА	3(2)	2	1212	585	293	46	43	5	3	Луганська	Новоайдарський р-н
Гірська міська рада	2	1	11580	10100	3084	1487	1368	2	1	Луганська	Попаснянський р-н
Золотівська ВЦА	2	2	14261	13784	н\д	778	2899	10	18	Луганська	Попаснянський р-н
Попаснянська міська рада	1	1	25842	21595	н\д	н\д	н\д	65	46	Луганська	Попаснянський р-н
Новотошківська ВЦА	1	1	2722	860	н\д	88	15	2	3	Луганська	Попаснянський р-н

З усіх ОМС, що відповіли на запити, тільки Сартанська селищна рада повідомила про те, що родичам громадян, загиблих від обстрілів, рішенням Маріупольської міськради були виплачені грошові компенсації. Інформації про виплати державними органами компенсацій постраждалим громадянам або родичам загиблих наразі немає.

Узагальнені дані про кількість поранених і загиблих по населеним пунктам, перевірені на даний момент, ми зібрали в наступну таблицю (в тих НП, де ми не можемо надати перевірені дані поранених, ми вказуємо н/д – немає даних):

Населений пункт	Поранені	Загиблі
Кримське	5	3
Золоте	10	18
Новотошківське	2	3
Гранитне	37	10
Старомар'ївка	2	1
Тошківка	6	5
Горське	2	1
Троїцьке	4	3
Попасна	65	46
Мар'їнка	36	24
Красногорівка	4	20
Олександрівка	н/д	9
Старомихайлівка	н/д	7
Новомихайлівка	н/д	3
Березове	н/д	2
Георгіївка	н/д	2

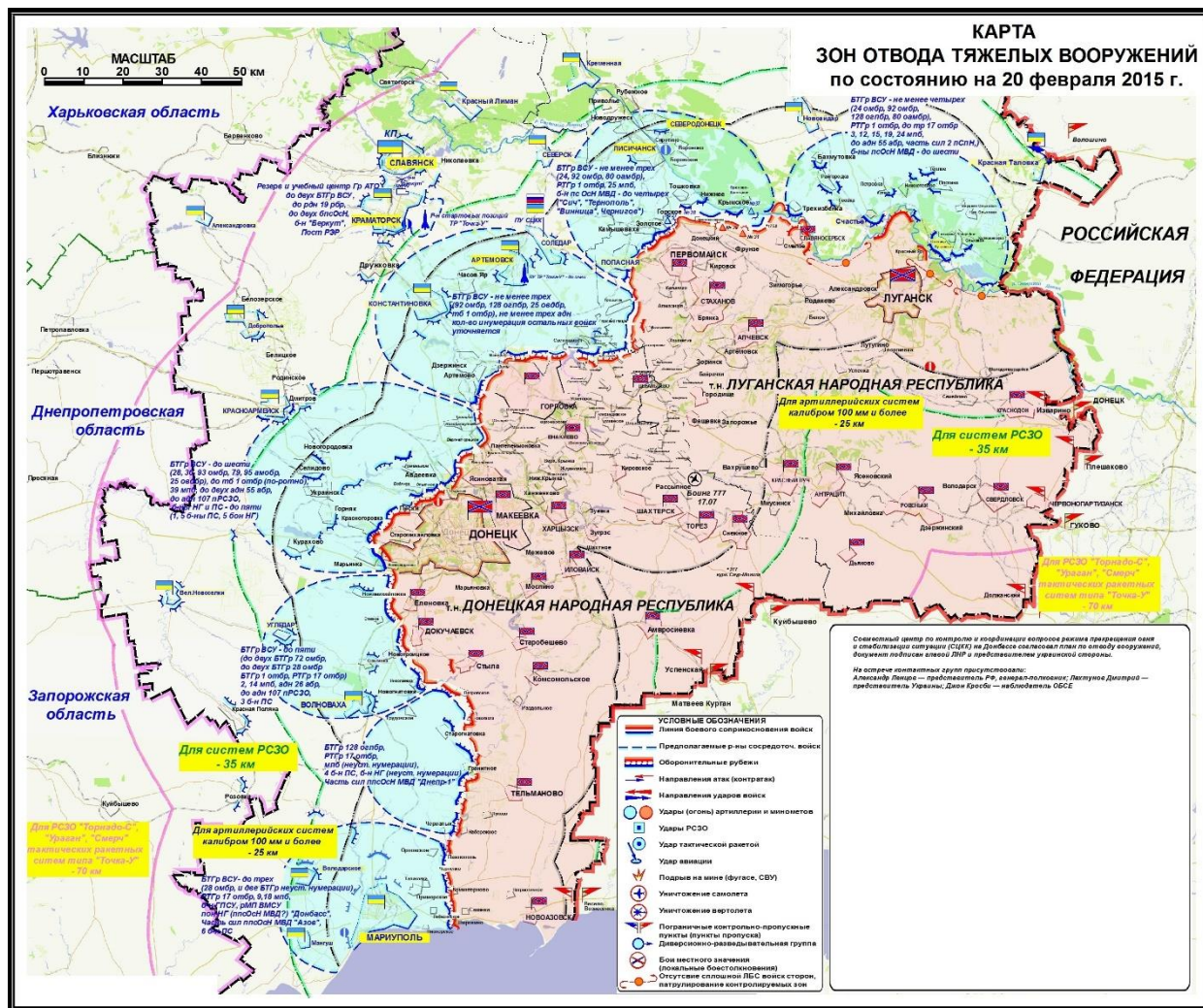
Трудовські	н/д	3
Станиця Луганська	35	56
Павлопіль	4	1
Саргана	24	12
Староігнатіївка	3	1
Новотроїцьке	5	5
Новолуганське	14	1
Авдіївка	274	15
Горлівка	н/д	221
Дебальцеве	н/д	78
Донецьк	н/д	26
Луганськ	н/д	193
Стаханов	н/д	3
Хрящевате	н/д	35
Волноваха	н/д	11
Щастя	151	16
Краснодон	н/д	7
Новосвітлівка		9
Молодогвардійськ		2

1.3. Залежність втрат цивільного населення від воєнних дій на території населених пунктів

5 вересня 2014 року в Мінську було підписано Мінський протокол, в якому сторони конфлікту на Донбасі вперше закріпили низку домовленостей в присутності представника ОБСЄ. Це був важливий крок назустріч сторін конфлікту на Донбасі і спробам пошуку компромісу для мирного врегулювання ситуації. На другій зустрічі в Мінську 19 вересня 2014 року учасники програми контактної групи підписали меморандум з метою закріпити домовленості про двостороннє припинення застосування зброї і формуванню зон безпеки.

Наступальна операція ЗС України (липень-серпень 2014 го) закінчилася – всі підрозділи ЗСУ відвели за умовну лінію розмежування.

Відповідно до підписаного Комплексом заходів щодо виконання Мінських угод в лютому 2015 р. були узгоджені зони безпеки на ЛР, в яких знаходження важких озброєнь сторін конфлікту виключалося. Після військової операції, проведеної НЗФ «республік» в лютому 2015 р. в околицях Дебальцевого, ЗСУ втратило контроль над територіями міст Вуглегірськ, Дебальцеве, а також населених пунктів Чорнухине, Ольховатка, Булавинське, Олександрівське та ряду навколишніх сіл. З березня 2015 р. ЛР і контроль над територіями не змінювалися.



ЗСУ перейшли до формування посиленої лінії оборони вздовж ЛР. Ряд населених пунктів, прилеглих безпосередньо до ЛР, стали передньою лінією оборони.

Військовослужбовці розміщувалися в порожніх житлових будинках, займали промислові об'єкти, будували фортифікаційні споруди часто прямо на території НП. Кілька НП опинилися розділені ЛР – Золоте, Верхньоторецьке, Комінтернівське, Мар'їнка, Північне і Південне (Торецьк), Зайцеве. У таких НП бойові дії велися безпосередньо в житлових масивах, ставлячи тим самим під загрозу життя і здоров'я місцевих жителів.

Збройний конфлікт перейшов в позиційну, «окопну» стадію. Території, через які пройшла ЛР, мають високий коефіцієнт міської агломерації, тому НП, що знаходяться в тісній близькості, опинилися по різні боки від ЛР. Наприклад, Новотроїцьке-Докучаєвськ, Мар'їнка-Олександрівка, Красногорівка-Старомихайлівка, Авдіївка-Ясинувата, Верхньоторецьке-Пантелеймонівка, Новгородське-Торецьк-Горлівка, Попасна-Первомайськ, Трьохізбенка-Слов'яносербськ, Лобачеве-Жовте.

Дистанція між укріпленнями сторін конфлікту в таких населених пунктах іноді може звужуватися до декількох сотень метрів. Ведення бойових дій в умовах міської забудови несе величезні ризики для цивільних мешканців, які з різних причин не виїхали зі своїх будинків. У такій ситуації велике значення має дисципліна військовослужбовців і контроль командування над їхніми діями.

Моніторингова група ХПГ в рамках проекту здійснила 6 виїздів в населені пункти Донецької і Луганської областей, що знаходяться на ЛР; провела ряд інтерв'ю з постраждалими громадянами; оцінила ризики, які склалися для цивільного населення в зв'язку зі знаходженням НП в зоні ведення бойових дій.

Надаємо опис ситуації в деяких населених пунктах.

Станиця Луганська

Під контроль ЗСУ Станиця Луганська перейшла в кінці серпня 2014 року. Добробати і підрозділи ЗСУ зайняли ряд будинків в центрі селища, а в будівлі селищної ради розмістили штаб, в 100 метрах від дитячого садка.

[Лінія розмежування проходить](#) в селищі по руслу річки Сіверський Донець, по краю житлових масивів селища.

На протилежному боці річки, на узвишші за пам'ятником Князю Ігорю, навколо дачного селища Приміське, розташовані позиції НЗФ т.зв. «ЛНР». Місцеві жителі неодноразово звертали увагу правозахисників на те, що військовослужбовці ведуть обстріл противника з мінометів прямо з вулиць селища. Такі обстріли здійснювалися в 2015, 2016 і 2017 роках з вулиць Барбашова, 1 Мая, Ломоносова, Москва-Донбас, Лебединського. У відповідь вогнем противника були вбиті та поранені цивільні мешканці по цих же вулицях. В результаті втрати серед цивільного населення склали (інформація продовжує уточнюватися):

Вулиця Москва-Донбас – 4 загиблих, 5 поранених.

Вулиця Букаєва – 1 загиблий, 2 поранених.

Вулиця Лісна – 3 поранених.

Вулиця Леніна – 1 загиблий, 2 поранених.

Вулиця Лермонтова – 2 поранених.

Вулиця Лебединського – 1 загиблий, 3 поранених.

Вулиця Радянська – 2 поранених.

Вулиця 1-го Травня – 3 поранених.

Вулиця Барбашова – 2 убитих, 4 поранених.

Вулиця Ломоносова – кількість загиблих і поранених уточнюється.

Тільки в 2014 році кількість загиблих і поранених перевищила 80 осіб. Кількість загиблих жителів селища на кінець 2017 року перевищила 60 осіб.

Жителі Станиці Луганській неодноразово виступали за виведення збройних підрозділів за межі населеного пункту, прямо пов'язуючи їх знаходження в селищі з кількістю жертв серед цивільного населення, однак їхня думка не сприймається по сьогоднішній день керівництвом АТЦ та обласної ВЦА.

Контактна група в Мінську дійшла згоди про початок розведення озброєнь в Станиці Луганській ще в 2016 році. Однак до сих пір розведення озброєнь так і не відбулося.

Щастя

Місто Щастя було звільнене в червні 2014 року. Після літнього наступу ЗСУ на Луганському напрямку, все бойові підрозділи відповідно до Мінських домовленостей у вересні 2014 го відійшли за річку Сіверський Донець за лінію розмежування, [яка в Щастя проходить по руслу річки Сіверський Донець.](#)

Військовослужбовці ЗСУ розселилися по всьому місту. Велика концентрація військових відзначена в районі водосховищ Луганської ТЕС і в селищі Старий Айдар. Між житловими будинками в одному з мікрорайонів Щастя військовослужбовці ЗСУ вирили укріпні споруди в безпосередній близькості від школи №2.

По житлових будинках у цьому мікрорайоні кілька разів в 2014-2015 роках були потрапляння снарядів, не менше 2 мешканців загинули, не менше 10 осіб були поранені.

На правому березі Сіверського Дінця, навпроти Щастя, розташоване селище Весела Гора, навколо якого розмістилися позиції НЗФ т.зв. «ЛНР». З вересня 2014 року в даному квадраті сторонами конфлікту ведуться бойові дії, наслідки яких завдають прямої шкоди жителям цих населених пунктів.

13 лютого 2015 року з боку Веселої Гори був проведений удар з РСЗВ «ГРАД» по місту Щастя, в результаті якого загинуло 4 і поранено 5 цивільних осіб.

Станом на кінець 2017 року Щастя за час конфлікту загинуло 16 і поранено 151 мешканців. У селищі Весела Гора за час конфлікту загинуло не менше 4 жителів, було поранено не менше 14 осіб.

На засіданнях Контактної групи в Мінську обговорюється питання про відкриття в Щастя пункту пропуску, однак українська сторона заявляє про недоцільність цього кроку³.

3

http://loga.gov.ua/oda/press/news/luganska_oblasna_vca_proti_vidkrittya_punktu_propusku_v_misti_shchastya

Попасна

Попасна розташована на кордоні Луганської та Донецької областей в п'яти кілометрах від окупованого Первомайська.

3 липня 2014 року велися активні бойові дії між НЗФ «ЛНР» і українськими військовими підрозділами.

Протягом 2014 року бойові дії в Попасній носили вельми жорстокий характер – щоденні артилерійські і мінометні обстріли, дії диверсійних груп, бої на вулицях міста.

З травня по вересень 2014 року було зафіксовано 12 випадків поранення і смертей цивільного населення в результаті обстрілів.

За зібраними моніторами даними, за період з травня 2014-го по кінець 2017 року в Попасній було поранено 65 місцевих жителів і загинуло 46.

Постраждали так і не змогли отримати від державних органів влади ніякої компенсації.

У 2014 році в Попасній загинуло 13 осіб, в 2015 році – 26, в 2016 – 6. Були поранені: в 2014 – не менше 16 осіб; в 2015 – не менше 20 осіб.

Первомайськ

Місто було зайняте загонами НЗФ в квітні 2014 року. З осені 2014 року перебуває на лінії розмежування під контролем НЗФ т.зв. «ЛНР».

Усі бойові дії велися НЗФ прямо з житлових масивів міста. За даними різних джерел тільки в ході липневих і серпневих обстрілів 2014 року загинули і були поранені близько 700 цивільних осіб.

22 липня 2014 року СММ ОБСЄ повідомили, що до цього моменту йдеться про двісті загиблих цивільних і чотириста поранених.

Селище Новолуганське

Частини ЗСУ довгий час не наважувалися входити в селище через його невигідне розташування: з одного боку окуповане селище Гольмівське, з іншого – водосховище, єдиний виїзд на підконтрольні території по дорозі до Вуглегірської ТЕС уздовж залізничного полотна.

Перший обстріл Новолуганського був в серпні 2014 року. Після чого селище знаходилося між лініями контролю ЗСУ та НЗФ т.зв. «ДНР» до грудня 2016 року.

Під час обстрілу селища в 2014 році були поранені двоє цивільних і один загинув.

23 грудня 2016 року сформований підрозділ «Донбас» оголосив про те, що його бійці «взяли під контроль» селище Новолуганське, хоча за Мінськими домовленостями воно і так входило в зону контролю ЗСУ.

У 2017 і 2018 році селище регулярно піддавалося обстрілам. Бійці ЗСУ зайняли ряд об'єктів в селищі: свиноферму, гуртожиток, агрофірму "БАС", дачне селище (вул. Сергієнка) та інші об'єкти. Штаб ЗСУ розташувався в 150 м від школи.

Перший обстріл селища після «визволення» стався 18 грудня 2017 року, в результаті якого були поранені 12 цивільних осіб.

Селище Верхньоторецьке

Селище Верхньоторецьке розташоване в 24 км від окупованої Ясинуватої. Землі селища також межують з територіями окупованих сіл Михайлівка Горлівської міськради і Пантелеймонівка Ясинуватського району.

Селище поділене на дві зони контролю – ЗСУ і НЗФ «ДНР». Обстріли ведуться з житлових масивів. Жителі неодноразово протестували проти розміщення ЗСУ в житлових масивах. ЗСУ з місцевими жителями поведуться досить жорстко. Вкрай обмежений пропуск місцевих жителів навіть в межах селища.

За даними селищної ради, обстрілами з 2014 року по 2017 було пошкоджено в різному ступені 277 житлових будинки та об'єктів інфраструктури, серед яких дитячий сад, школа, церква, селищна рада, лікарня.

За період активних бойових дій в Верхньоторецькому загинули 16 місцевих жителів, 12 були поранені.

5 лютого 2015 року мешканка Верхньоторецька померла в лікарні від осколкових поранень, отриманих в результаті обстрілу.

21 лютого 2015 року в результаті спрацювання вибухового пристрою загинули два брати, 1953 року народження.

7 вересня 2016 року в результаті обстрілу поранено двох місцевих жителів.

3 квітня 2017 року внаслідок вибуху міни був поранений тракторист, який вів оранку в поле.

Підсумовуючи, зазначимо, що є очевидним прямий зв'язок між веденням бойових дій в/ч ЗСУ на території НП та кількістю жертв серед цивільного населення. У тих НП, де не було військових, і обстрілів не було, і втрати цивільного населення обмежуються періодом активних бойових дій у 2014 році, – Кримському, Павлополі, Новотроїцькому. Селище Новолуганське почали обстрілювати тільки в 2017 році, після «зайняття» його батальйоном «Донбас».

2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПАДКІВ ЗАВДАННЯ ШКОДИ ЗДОРОВ'Ю ЦИВІЛЬНОМУ НАСЕЛЕННЮ, СИТУАЦІЇ НАВКОЛО ПОТРЕБ ОСІБ, ЩО БУЛИ ПОРАНЕНІ

2.1 Причини та обставини отримання поранення/травми

За результатами проведеного дослідження можна виділити 4 причини отримання поранення/травми цивільних осіб в ході збройного конфлікту:

- поранення внаслідок обстрілів;
- підривання на вибухових пристроях;
- вогнепальне поранення на блокпосту незаконних збройних формувань;
- завдання шкоди здоров'ю через наслідки, що були спричинені обстрілами;

Безперечно, переважна більшість поранень була отримана цивільними особами під час **обстрілів невибіркового характеру** населених пунктів в 2014-2015 роках, що є порушенням принципів міжнародного гуманітарного права щодо розрізнення.

Завдання шкоди здоров'ю цивільної особи може бути пов'язане як з безпосереднім її пораненням осколками снарядів, так і з отриманням травми внаслідок руйнувань будівлі, в якій вона знаходилася. Осколкове поранення переважно отримували люди, що перебували під час обстрілів на вулиці чи в приміщеннях біля відкритих дверей та вікон. Треба зазначити, що травми через обвали стелі, стін були отримані особами, які проживали у власних приватних будинках. Нерідко такі травми супроводжувалися осколковими пораненнями та контузіями.

Варто підкреслити, що всі поранення/травми були отримані цивільними особами під час їхнього повсякденного життя – чи то перебування в своїх власних домівках, чи по дорозі на роботу, при здійсненні покупок, прогулянці з дітьми тощо. Воєнного стану оголошено не було, тобто не було ніяких обмежень стосовно їхніх прав та свобод. Ці люди не порушували законодавство, не були задіяні в проведенні АТО, не використовували зброю, не перебували на бойових позиціях солдат. Деякі з опитаних респондентів зазнали шкоди здоров'ю, знаходячись на своїх робочих місцях, тобто виконуючи суспільно значущі обов'язки.

«У суботу, приблизно о 9:30 ранку, я прийшла на роботу - працюю продавцем на ринку «Київському» (м. Маріуполь). Тільки відкрила двері магазину, і раптом за спиною загриміли вибухи. Поруч почали падати снаряди, я відчула гострий біль в нозі і впала, зрозуміла, що мене поранено. Я доповзла до сусіднього магазину і лежала на підлозі, поки не припиниться обстріл...».

Є свідчення респондентів, що через обстріли отримували поранення/травми декілька членів родини водночас, що суттєво впливало на швидкість звернення до медичних закладів для отримання допомоги.

Зі слів подружжя пенсіонерів:

«Був вечір, коли раптом снаряд влучив у дах, світло згасло, повалив дим. Я побачив, що кисті правої руки немає до ліктя, розтрощена ступня ноги, на лівій руці немає пальців. Впало перекриття на голову, стало тяжко дихати, пекли легені, текла кров з рота. Я почав повзти, щоб дізнатися, де жінка, та втратив свідомість. Допомогли сусіди - витягли з обломків та довели у лікарню».

«Ввечері 3 лютого 2015 року снаряд упав на дах нашого будинку в Горлівці. Від вибухової хвилі я вилетіла через зруйновану стіну, пролетіла близько 60 метрів. Мене ошкварило гарячою парою, на мені загорівся одяг. Рухнув дах, стіни. Я втратила свідомість. Більш нічого не пам'ятаю. Мене шукали сусіди. Я дивом залишилася живою».

Цивільні особи зазнають поранень по обидва боки лінії розмежування. Більшість опитаних респондентів отримали поранення на території, підконтрольній українській владі. Важко дослідити стан із наданням допомоги пораненим особам в ОРДЛО у зв'язку з обмеженням доступу на ті території. Але серед опитаних осіб були мешканці окупованих територій, які після отримання поранення (травми, контузії) та проведеного лікування (іноді), побоюючись майбутніх обстрілів, виїхали на підконтрольну українській владі територію та наразі знаходяться у статусі ВПО. Їхнє становище ускладнюється через відсутність власної домівки, допомоги рідних та близьких, які нерідко залишаються на окупованій території. Ці люди вимушені жити в орендованих квартирах чи тимчасово наданих оселях, отримуючи мізерну компенсацію на оплату житлово-комунальних послуг від держави.

«Я сирота, виросла в дитячому будинку м. Донецька. Після дитбудинку мені видали кімнату для житла. Я працювала токарем і в той день їхала на роботу. Це був серпень 2015 року. Я була на четвертому місяці вагітності. Я їхала автобусом на роботу. Не доїжджаючи до зупинки "Автостанція", почався обстріл з "Градів". Водій відкрив двері і сказав терміново всім вийти, евакуюватися. Я вийшла з автобуса, присіла біля забору місцевого ринку та міцно до нього притиснулася. Мене від страху всю паралізувало. Кругом лежали поранені люди. Я була в шоковому стані. Від вибуху мене оглушило; після побаченого мені стало дуже погано».

Через перенесений стрес матері - дитина народилася з ураженнями шкіри, було поставлено діагноз «Атопічний дерматит на фоні контузії матері».

На окрему увагу заслуговує опис випадків поранення дітей. Неповнолітні особи неодноразово ставали жертвами нападів невибіркового характеру. Зафіксовано потрапляння дітей під обстріли як на території, підконтрольній українській владі (Гродівка, Невельське, Маріуполь), так і на території ОРДЛО (Горлівка, Іловайськ).

Під час обстрілів села Невельське, що на Донеччині, в результаті влучення снаряду в дах будинку, отримали поранення/травми діти багатодітної родини - троє синів 3, 6 та 11 років. Найменше постраждав старший хлопець, який був на вулиці - йому осколком зачепило ногу. Молодших братів відкопували з-під завалів українські військові.

Зі слів матері дітей:

«Рівно в 19.00 в будинок потрапив снаряд... Я пам'ятаю з того моменту, коли мене почали бити по обличчю українські солдати, приводячи до тями. Коли я відкрила очі, я нічого не чула, скрізь був чорний дим, не було даху, в приміщенні було багато солдат. Вони побачили, що снаряд потрапив в той будинок, де були діти (в селищі всього 6 вулиць, і тільки я була в селищі з дітьми) та прибули на допомогу. Молодші діти були засипані міжкімнатною стіною та стелею. Їх витягли солдати. Середнього сина Максима одразу знайшли, тому що було видно ноги. А меншого довго шукали. Але знайшли. А старший син з моєю мамою були на вулиці, почули, що щось летить, і мама встигла кинути дитину на землю. Йому осколком трохи зачепило ногу».

У багатьох людей були облаштовані підвали, в яких вони через побоювання нападів нерідко ночували. Але за свідченнями майже всіх опитаних респондентів обстріли населених пунктів, через які вони отримали поранення, відбувалися вдень, коли люди соціально активні та займаються своїми справами.

«У суботу 24 січня 2015 року, вранці, приблизно о 9.00, я вийшов до магазину за продуктами. Підійшовши до входу в магазин «АТБ», почув сильні вибухи. Згадав, як нас вчили по телевізору військові, що в разі обстрілу потрібно лягати і ховатися за сходинок або бордюр на дорозі. Я встиг впасти за сходинок, після чого через кілька секунд снаряд потрапив в торговий павільйон, що знаходиться біля входу в магазин. Незважаючи на те, що я встиг впасти, я все одно отримав осколкові поранення в живіт, ліву ногу (стегно) і праву ступню».

Треба зазначити, що були зафіксовані випадки, коли людина через постійні обстріли мусила виїхати з небезпечної території, стати переселенцем, а вже на новому місці стала жертвою збройного нападу.

«10 лютого 2015 року приблизно о 18.30 я тільки вийшла з дому, щоб піти на роботу, та несподівано почула вибухи. Я переселенка з Авдіївки, тому такі вибухи мені знайомі, і я механічно впала на землю, що й врятувало моє життя, бо в ту ж мить посипалися осколки снаряда, який впав на сусідському подвір'ї. Я хотіла підповзти ближче до металевого забору, щоб краще укритись від снарядів, та почула біль в нозі. Дивлюся, а вона вся в крові...».

Деякі респонденти розповідали, що жертвами нападів ставали неодноразово. Жінка з Мар'їнки згадує, як у 2014 році при черговому обстрілі вона була надворі. Як була поранена в голову осколком, не пам'ятає. Прийшла до тями, коли вже поруч стояли українські солдати. *«Заспокоїли мене, обробили рану, та поїхали. Все швидко зажило».* Поранення, отримане жінкою в 2017 році, було набагато важче. Постраждали обидві ноги, через осколкові поранення та відкриті переломи обох стегон жінка перенесла декілька операцій.

Чоловік з Попасної розповідає, що в грудні 2014 року, коли отримав контузію та численні забиття, він вже не вперше постраждав від обстрілів. Кількома місяцями раніше, в день, коли до Попасної увійшла українська армія, 19.07.2014 року, в місті пролунав сильний вибух, від якого в його будинку вилетіли двері й шибки. В результаті вибуху у чоловіка стався інфаркт. На тлі стресу, загального погіршення здоров'я також поступово розвинувся цукровий діабет.

Не менше значущою причиною отримання поранень цивільними особами є **міни та вибухові пристрої**, що в великій кількості знаходяться по всій території зони конфлікту, особливо вздовж лінії зіткнення. Вони становлять серйозну загрозу для цивільних осіб, включаючи дітей.

19 липня 2016 року подружжя внутрішньо переміщених осіб поверталось з окупованого Алчевська до Лисичанська. У зв'язку з тим, що єдиний КПВВ в Луганській області - в селищі Станиця Луганська - було закрито через пожежу, вони вирішили добиратися до Лисичанська через неконтрольований пункт пропуску Мар'ївка - Родіна неподалік від міста Золотого. Близько 9.30, переходячи через залізничну колію, вони підірвалися на «розтяжці» РГД 5. В результаті вибуху подружжя отримало множинні осколкові поранення. Чоловік переніс 4 операції. Досі в його голові залишається уламок, в його жінки один уламок знаходиться в стегні, два – в ліктьовому суглобі.

«Цим маршрутом люди користуються дуже часто. За добу до цього на тому ж самому місці підірвалася жінка. Ми разом з нею потім лікувалися в лікарні. Якщо би на блокпосту «ЛНР» нас би про це попередили, то ми би не пішли таким шляхом».

Зафіксований випадок отримання травми неповнолітнього хлопця через вибух замінованого моста у Горлівці.

«Ми з сином йшли з магазину. Пройшли міст - ми ж не знали, що він замінований, прогрімів вибух, ми відлетіли, потім полетіло каміння, пил. З носа у дитини текла кров, він кричав, плакав, тер обличчя. Я зрозуміла, що щось потрапило в очі. Згодом ми виїхали на підконтрольну територію України, де мій син лежав в лікарні. Діагноз – травма ока, забій очних тканин...».

Правозахисниками зафіксований факт отримання цивільною особою **вогнепального поранення на блокпосту т.зв. «ДНР»**.

31 травня 2014 року на Ясинуватському блокпосту НЗФ було зупинено українського волонтера, який перевозив комплекти військової форми та продукти харчування. Після фрази представника НЗФ «Слава Донбасу!» волонтер вигукнув «Слава Україні!», через що в нього почалися проблеми. Так як двигун його машини продовжував працювати, він спробував втекти автомобілем, але бойовики почали стріляти з автоматів, через що чоловіка було поранено.

«В мене швидко напух живіт, розпочалася кровотеча, мій автомобіль був обстріляний, скло розбите, але навіть в такому стані мені вдалося від'їхати ще на 15 км від блокпоста. Там я зустрів патрульний автомобіль українських даїшників і попросив у них допомоги. Вони викликали швидку...»

Не завжди цивільні особи отримували травми **безпосередньо** через обстріли. Існують випадки, коли завдання шкоди здоров'ю відбувається через **наслідки, що були спричинені обстрілами**. Один з таких задокументованих випадків пов'язаний з отриманням цивільною особою опіків в результаті займання бензину через влучення снаряду в гараж. Обстріл стався в місті Попасна 24 січня 2015 року. Респондент з родиною проживає у приватному будинку, який має два підвали. Як почався обстріл, сім'я сховалася в одному підвалі, на вулиці залишився батько респондента, який поспішав в другий підвал. Але не встиг, снаряд впав біля входу, батько одразу загинув.

«Як стихло, я вийшов з підвалу. Я був в шоці. Всі стекла вилетіли, дошки розтрощені. В мене гараж у дворі, всередині машина була і скутер. Гараж горів. Ми почали носити воду до гаражу, намагалися його гасити. В гаражі стояла каністра з бензином. Я побачив, що вона пробита, і з неї витікає бензин. Бензин дуже горючий, скільки його водою не заливай, він все одно буде горіти. Я хотів відкинути її в сторону, і через дірку в каністрі бензин вилився на мене. Я був в синтетичному спортивному костюмі, одяг загорілася одразу. Як результат, опік 2 - 3 ступеня 7% тіла. Довго не могли знайти батька - двір був весь засипаний снігом, дошками, гілками, шифером. Поки шукали батька, гасили гараж, болі не відчував. Коли його знайшли, це було для нас сильним шоком. Вже потім викликали швидку допомогу».

2.2 Надання медичної допомоги, оформлення статусу інваліда

При отриманні цивільною особою поранення/травми до прибуття швидкої допомоги їй нерідко надавалася медична допомога на місці події – чи то родичами, чи військовими, чи людьми, що опинилися неподалік.

«Коли дружина у вікно побачила мене на землі, вона порвала на шматки простирadlo, вибігла надвір, обмотала мене та потягла в дім».

«Відразу після вибуху з'явилися два військовослужбовця ЗСУ. Вони підхопили нас під руки та вивели на околицю селища Родіна, надали першу медичну допомогу...»

«За рогом будинку була аптека, до якої я доповзла. Медичний персонал мене перебинтував та викликав швидку».

Але були випадки, коли на швидку допомогу не варто було покладатися. Нерідко машина з лікарями не могла оперативно дістатися місця події через постійні обстріли. Неможливість додзвонитися за номером «103» через перевантаженість телефонної лінії змушувала поранених цивільних осіб самим знаходити способи швидкого потрапляння до медичного закладу.

«На «103» неможливо було додзвонитися – чи то зв'язку не було, чи то багато викликів було. Хвилин через 25-30 приїхав мій товариш на своїй машині, якому я зателефонував, і відвіз мене в міську лікарню ім. Мацуки № 4 (м. Маріуполь). У цій лікарні мене не прийняли. Ми змушені були в моєму важкому стані їхати в інший район в лікарню №1 по вул. Бодрова, 2, де мене одразу прооперували».

«Мій син отримав осколкові поранення в ногу і руку, текла кров. Я кілька разів спробувала викликати швидку допомогу по мобільному телефону, але не було зв'язку. Машин навколо не

було. Раптом з'явилася одна легкова машина. Величезна подяка водію, він допоміг покласти дитину в салон автомобіля і привезти його в 3-ю міську лікарню».

«Відчула, що щось потрапило мені в живіт, пішла кров. Ми швидко знайшли якесь простирадло, обмотали рану і спустилися в підвал. У підвалі я ще два дні сиділа без перев'язки, так як швидка допомога не могла дістатися до нас через сильні обстріли. Рану ніхто не обробляв, на третій день вона почала гноїтися. Дочка почала дзвонити в швидку і лаятися, що ніхто з лікарів не може доїхати і надати першу допомогу. Згодом мене забрала швидка і відвезла в Транспортну лікарню м. Попасна».

Що стосується надання медичної допомоги в закладах охорони здоров'я, варто зазначити, що в переважній більшості лікування та проведення операцій безпосередньо після отримання поранення/травми, було безоплатним. Нерідко респонденти зазначали, що покриття витрат на покупку медикаментів брали на себе благодійні організації.

«Під час перебування в реанімації і хірургічному відділенні медикаменти купувалися фондом «Рената Ахметова». Умови і медичне обслуговування було відмінне, лікування проводилося безкоштовно».

«В лікарні м. Лисичанськ я перебував більше місяця. Всі медикаменти, перев'язочний матеріал, все було безкоштовно. Я нічого не купував, ні мазі, ні бинти. Я постійно запитував, може, щось потрібно купити? Мені відповідали, що для мене як потерпілого все є».

Деякі постраждалі під час обстрілу смт Гродівка Донецької області відзначали, що лікування в медичному закладі одразу після поранення відбувалося за їхній рахунок.

«Ліки в лікарні купувала за свої кошти, за 10 днів, поки знаходилась в реанімації, витратили десять тисяч гривень».

Майже всі респонденти підтвердили, що після отримання травми/поранення вони частіше стали потребувати медичної допомоги в тій чи іншій мірі – хтось чекає на повторну операцію, хтось кожного року мусить проходити курс реабілітації, деякі страждають від періодичних болів в місцях ураження. Але подальше лікування для подолання/зменшення негативних наслідків отриманої травми на здоров'я, купування необхідних ліків відбувається вже за рахунок постраждалої особи. Далеко не всі постраждалі отримали статус інваліду, та відповідну пенсію. За словами респондентів навіть пенсія з інвалідності часто не може покрити всі потреби, що тоді казати за людей, яким за висновком МСЕК статус інваліду не передбачений, але вони мусять приймати ті чи інші ліки.

«У листопаді 2017 року мене повторно прооперували, зробили пластику кісткового дефекту лівої лобної ділянки. За набір для краніопластики черепа я заплатив 15150 грн.».

«Подальше лікування після поранення по сьогоднішній день відбувається за мій рахунок. Сама купую собі ліки. Суми бувають різні».

Частина респондентів, переважно похилого віку, зазначали, що їм потрібне подальше лікування, але для цього їм не вистачає коштів. Є свідчення пенсіонера, що проживав у Горлівці, та в результаті обстрілу зазнав разом з дружиною тяжких травм.

Чоловіку в лікарні відрізали праву руку по лікоть, зшили пальці на лівій руці, лікували ногу, бо були перебиті кубовидні кістки ступні, поставили діагноз «пневмоторакс» через скупчення повітря в легенях, витягали з голови осколки, зашивали вуха, через що погіршився слух. У його дружини внаслідок ошкварення гарячою парою на тілі були сильні опіки. Пенсіонери переїхали до Часів Яру Донецької області, отримали статус ВПО. Чоловіку було надано третю ступінь інвалідності. Зрозуміло, що подружжю пенсіонерів через отримані тяжкі ураження постійно потрібна підтримуюча терапія, але за словами респондентів наявних виплат недостатньо для покриття їхніх потреб.

«Ні, зараз лікування не відбувається. На все це потрібні гроші. В мене маленька пенсія. Мені потрібний протез правої кістки, слуховий апарат – усе це дорого...».

Інша респондентка, особа похилого віку, якій в результаті ураження через осколкове поранення було ампутовано нижню кінцівку, зазначає, що зроблений безкоштовний протез не гнеться, є незручним, завдає лише біль і дискомфорт. Після двох місяців марних спроб навчитися ходити жінка зрозуміла, що це неможливо. Протез, який би підійшов, коштує 60 тисяч гривень – для родини це неймовірні гроші.

Нерідко після проведеного лікування в тілі постраждалої людини залишаються осколки снарядів, які не рекомендовано діставати, щоб не отримати ще більше ушкоджень.

«З ноги лікарі вирішили осколок не діставати, сказали, це небезпечно, можна під час операції пошкодити нервові закінчення, що призведе до серйозних проблем з пересуванням».

«Після виписки з лікарні за допомогою більше не зверталися. Але три осколки в тілі дитини, так і залишилися...».

«В мене є багато дрібних осколків в тілі, в ногах 3 або 4 штуки, але лікарі не рекомендують їх діставати через те, що буде більше пошкоджень. Також, в районі легень зі спини є осколок, розміром як 3 сірникових головки. Лікарі сказали, що діставати їх не потрібно, нехай там і залишаються».

Загалом опитані респонденти відзначають задовільний рівень надання первинної медичної допомоги в закладах. Проте один постраждалий розповів про недбале ставлення до нього з боку медичного персоналу Бахмутської лікарні. Чоловік скаржився, що в лікарні йому навіть не зробили рентген, хоча заради нього його везли з Попаснянської лікарні, в якій рентген-апарат був відсутній.

«Лікар пальцями по ранах пройшовся, сказав що там немає осколків, мене зашили, помили і перев'язали. Я лежав у лікарні два чи три тижні. Вони мені уколи ніякі не робили, лікування ніякого не проводили. Тільки пропонували колоти знеболюючі. Взагалі на 9 - 10 день рана повинна покриватися скоринкою і гоїтися, а у мене після того, як зняли шви, ще місяць сочилася з рани рідина».

Після повернення до Попасної постраждалий звернувся до військового лікаря батальйону «Вінниця», який після огляду сказав, що вже почалося зараження крові, ще тиждень і довелось би оперувати, бо почалася би гангрена.

«Він приніс ліки, бинти, мазі, присипки. Ходив кожен день, іноді по два по три рази перевіряв мій стан».

Після отриманих поранень постраждалих осіб везли до найближчої лікарні, в якій часто неможливо було надати необхідну допомогу через відсутність кваліфікованого персоналу або устаткування. В таких випадках пацієнтів перевозили до спеціалізованих медичних закладів, втрачаючи дорогоцінний час.

«Швидка допомога відвезла мене спочатку до м. Курахового, після того – до Лиману, до інституту травматології, тому що травма була досить складна».

«Нас всіх повезли в Селідово, де і надали першу медичну допомогу. Там же я написала розписку, що дозволяю перевозити дітей на гвинтокрилі в Дніпро задля проведення операцій. Сказали, що тільки там зможуть їх врятувати. Діти були без свідомості. Вночі ми вже були в Дніпрі, і дітей прооперували».

На окрему увагу заслуговують особливості надання медичної допомоги пораненому на Ясинуватському блокпості волонтеру. Спочатку швидка допомога доставила чоловіка у лікарню на тимчасово непідконтрольній території, в якій протягом трьох або чотирьох годин лікарі відмовлялися оперувати, бо вважали його «укропом». Потім після залучення до вирішення справи знайомих пораненого волонтера, постраждалого було перевезено до Донецької міської лікарні №21, до його нарешті прооперували. Респондент провів в лікарні 2 з половиною доби, після чого з великими зусиллями двома реанімобілями - спочатку донецьким, потім дніпропетровським, волонтера було доставлено до обласної лікарні ім. Мечникова м. Дніпра. За словами чоловіка його перевезенню передувала спроба задушити його невідомою особою в Донецькій лікарні.

«Тієї ночі я відкрив очі і побачив, що наді мною стоїть бородатий чоловік. Він почав мене душити. В мене на животі були свіжі операційні шви, я не мав сили опиратися. Я навіть не зміг прибрати його руки з горла, але медсестри на варті почули шум, і це мене врятувало. Пізніше до мене в палату ще пару разів заглядали бородаті особи, але я вже не спав. Не хотілося бути задушеним уві сні. Тому я прийняв для себе рішення, що в будь-якому випадку виїду з цієї лікарні. Довезуть чи не доведуть - це було вже друге питання. Завдяки сприятливому збігу обставин - родичі мобілізували усі зв'язки, вже вранці за мною приїхав реанімобіль...».

Третина з опитаних респондентів внаслідок поранення/травми отримали статус інваліда 2-го чи 3-го ступенів. Нерідко отримання статусу супроводжується бюрократичною тяганиною, підготовкою чималої кількості довідок. За словами постраждалих осіб, що отримали статус інваліду, в довідці до акту огляду медико-соціальної експертної комісії в розділі «Причина інвалідності» зазначається «Загальне захворювання».

«На МСЕК мені пояснили, що причина «Поранення» зазначається тільки військовим, а оскільки я не військовий, мені не можуть це написати. З цієї ж причини після першого року інвалідності мені змінили групу з другої на третю. Два роки я перебував на третій групі інвалідності. Аргументували це також тим, що я не військовий. І лише у поточному році, у вересні, на МСЕК, після надання документів та виписок, складених протягом двох років гастроентерологічним інститутом, мені знову присвоїли другу групу інвалідності».

Варто підкреслити, що в переважній більшості статус інваліду надається на один рік з його подальшим підтвердженням. Це означає, що людина-інвалід, яка отримала поранення/травми по незалежним від неї причинам, для якої не передбачений соціальний захист як для цивільної жертви збройного конфлікту, кожного року мусить витрачати свій час та нерви, проходити визначені комісії та сподіватися на продовження статусу інваліду, який дає бодай якусь матеріальну компенсацію для зменшення згубних наслідків отриманої травми.

2.3 Надання соціальної/гуманітарної допомоги у зв'язку з отриманням поранення

Після отримання поранення/травми майже всі опитані цивільні особи зверталися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, благодійних організацій та фондів з проханням надати їм у зв'язку з пораненням гуманітарну чи грошову допомогу.

Варто відзначити, що активніше, більш ефективно та системно надавали допомогу саме гуманітарні організації та благодійні фонди. Серед названих респондентами благодійників були такі організації – товариство Червоного Хреста, гуманітарний штаб «Проліска», «Карітас», благодійний фонд «Людина в біді», гуманітарний штаб Ріната Ахметова, Данська рада у справах біженців, Норвезький фонд у справах біженців та інші. Гуманітарні організації надавали продуктові набори, одяг, засоби гігієни, необхідні медикаменти під час лікування, будівельні матеріали для відновлення зруйнованих будинків, вугілля та дрова для опалення житла.

«Мені допомагає «Червоний хрест», спасибі їм велике! Вони дали мені картку на кілька місяців по 700 гривень на місяць. У 2014 році нам виділили машину вугілля і дрова, щоб було чим опалювати будинок. Крім того, з Сєвєродонецька до нас приїжджали фотографувати руйнування, а потім дали грошову допомогу. Я не знаю точно, хто це був, якась чеська компанія. Потім ще «Карітас» дав нам паливні брикети з тирси».

Допомога від органів державної влади та органів місцевого самоврядування здебільшого була фінансового характеру. За словами респондентів вона коливалась від 96 до 1500 грн. Іноді міська влада допомагала будівельними матеріалами, сприяла заміні склопакетів, надавала одяг та взуття. Чоловік, який постраждав від наслідків обстрілу, розповідав, що міська влада відшкодувала витрати на поховання його батька, який загинув від осколків снаряду, що розірвався під час того ж обстрілу.

«Допомога для відновлення будинку була в тому обсязі, який був вказаний в акті. Шифер дали в розмірі 10 листів, 3 дошки, і дали стекла, тільки для тих вікон, де були дерев'яні рами. Де були вибиті пластикові склопакети, там вікна не міняли. Також нам відшкодували витрати на поховання батька».

З усіх історій опитаних респондентів одна з них вразила більше за всіх. Це розповідь багатодітної матері про її поневіряння з дітьми після тривалого лікування наслідків їхніх важких поранень, що були отримані через обстріл селища, де вони проживали. В їхній будинок влучив снаряд, на двох дітей впало перекриття. Через

важкі травми гвинтокрилом їх було перевезено до Дніпра, де їм було зроблено операції.

«Місяць ми всі лежали в лікарні в Дніпрі, а потім протягом року орендували квартиру в районі закладу. Коли жили в Дніпрі, за медичною допомогою зверталися практично кожен день. У Дніпрі, коли знімали квартиру, згодом мусили її залишити. Інші люди, коли дізнавалися, що в мене діти – інваліди, а, особливо, якщо їх бачили - обличчя в шрамах, не хотіли здавати нам житло. В гуртожитку також відмовляли. І так вийшло, що мене всюди спіткали відмови, і мені довелося з дітьми повернутися додому і жити в підвалі. Не на вулиці ж з дітьми ночувати».

Варто підкреслити, що цей випадок був відомий місцевій владі, про це писали ЗМІ, було знято не один ролик на центральних українських телеканалах, де також виступали представники Дніпропетровської ОДА⁴.

Як виявилося, соціальний супровід багатодітної родини з дітьми-інвалідами, що опинилася в край скрутному становищі, був на дуже низькому рівні. Жінка мусила повернутися в той самий будинок, куди влучив снаряд, де залишалися ризики повторного обстрілу, де все нагадувало про те, що сталося.

Десь близько через місяць до селища приїхали представники Міжнародного благодійного фонду «Карітас України» і побачили, в яких умовах проживає родина. Протягом тижня вони перевезли сім'ю до Запоріжжя, де три місяці вона безкоштовно жила в реабілітаційному центрі. Потім надали гуртожиток, в якому родина проживала півроку. Наразі мати з дітьми живе в місті Часів Яр, житло в якому забезпечили волонтери. Описана ситуація дуже вплинула на психологічний стан всієї родини, особливо, дітей, які мусять постійно перебувати під наглядом лікарів.

Цей випадок зайвий раз доводить, що держава самоусувається від системного вирішення проблем постраждалих від обстрілів осіб, часто обмежуючись лише первинною допомогою, яка надається безпосередньо після отримання цивільною особою поранення чи травми.

2.4 Взаємодія постраждалих осіб з правоохоронними органами

Більше половини респондентів зазначили, що після отримання поранення/травми вони були опитані представниками правоохоронних органів – СБУ чи МВС. Були відкриті кримінальні провадження за ознаками злочину, передбаченого ч.3. ст. 258 Кримінального Кодексу України - терористичний акт. Але для постраждалих все закінчилося опитуванням та наданням свідчень щодо обставин обстрілів та характеру поранень. Наразі жодному респонденту невідомий стан подальшого розслідування.

«Коли я знаходився в лікарні ім. Мечникова м. Дніпра, до мене приходив офіцер якоїсь служби, вже не пам'ятаю якої. Я розповів йому, що зі мною сталося. Крім того, коли я перебував

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=qjSNXD8mJFM;>
<https://www.youtube.com/watch?v=KQbspIQKC1E&t=1s>

у першій лікарні в Донецьку, куди мене привезли, але відмовилися оперувати, туди викликали співробітників Донецької міліції, які також зафіксували мої свідчення. Стан розслідування моєї справи мені невідомий. Я не цікавився, тому що вважаю, що це марно і безглуздо».

«Мені дали довідку, що порушено кримінальну справу в м. Сєвєродонецьку. На даний момент вже нічого не відбувається. Нікуди не викликають, ніхто нічого не робить. Коли останній раз мене викликали, мені так і сказали, що питати нема з кого, винних не знайдеш».

2.5 Наслідки отримання поранення/травми та потреби осіб, що були поранені

Всі, без винятку, респонденти зазначали - те, що з ними сталося, негативно вплинуло на їхнє подальше життя, поділило його навпіл – до та після поранення. Всі наслідки можна умовно поділити на декілька груп: психологічні, фізичні, матеріальні та побутові. Розглянемо їх більш детально.

Психологічні наслідки

Обставини отримання поранення/травми, зокрема, гучні звуки під час обстрілів, вплинули на психологічний стан постраждалих осіб. Чимала кількість респондентів скаржилися на поганий сон, роздратованість, постійне відчуття тривоги, розповідали, що з того часу не можуть спокійно переносити феєрверки, лякаються бодай якихось гучних звуків.

«Я чую постріли або навіть феєрверки, і в мене починається потік сліз, істерика. Мені хочеться кудись сховатися. Страху залишилися. Я зверталася до психологів, але сказати, що мені допомагає – ні».

«Паніка від найменшого шуму. Деся щось впаде - я здригаюся, потім довго не можу заспокоїтися».

«Часто просинаюся від страху, сниться обстріл, та серце швидко б'ється. Без заспокоїливих ліків не можу...».

Деякі опитані особи казали про почуття незахищеності в своїй країні, допоки триває конфлікт на сході. Чоловік похилого віку, що втратив правницю, відчуває себе «як зайвий елемент у державі», він досі знаходиться в пригніченому стані, та неодноразово підкреслює - «після травми я став нікчемою». Постраждалі жінки з Маріуполя та Щастя зазначали, що фізичні наслідки поранень вплинули на їхній спосіб життя. Він став більш відлюдкуватий, в ньому стало менше спілкування з людьми через те, що вони соромляться своїх шрамів.

«Я втратила роботу, стала вразливою, плаксивою, на тілі багато рубців, які треба приховувати».

Дитячій психіці особливо важко справлятися з побаченим та почутим під час нападів. За словами респондентів навіть ті діти, що безпосередньо під час обстрілів не постраждали, а були свідками, зазнали значного психологічного стресу.

«Обстріли вплинули на психологічне здоров'я моїх дітей. Один досі ходить по маленькому під себе, а другий довгий час зайкався».

«В мене дочка, їй 15 років. Після всього цього побаченого сама не може перебувати в будинку, спати сама не може, тільки, щоб я поруч був або дружина. Обстріли вплинули на неї сильно. Бувають моменти, коли вона починає робити уроки, раптом почує гучний звук, і блідне, стає сама не своя, навіть якщо вибух далеко. Важко переносить все, що побачила, зокрема, смерть свого діда».

Крім відчуття страху через пережиті обстріли, у дітей можуть бути інші психологічні проблеми, пов'язані з тим, що вони стають об'єктом глузування з їхніх шрамів після перенесених операцій.

«Нам завжди потрібні психологи і психіатри, діти стали дуже агресивними. Вони ледве знаходять контакт у звичайній школі. Інші діти їх дратують через шрами на обличчях, і вони відразу починають битися».

Фізичні наслідки

Під час спілкування з респондентами одиниці з них сказали, що будь-які фізичні проблеми зі здоров'ям через отримані поранення наразі відсутні. Переважна більшість опитаних відчувають на собі негативні наслідки того, що сталося. Деякі скаржаться на підвищений тиск, періодичний біль в місцях, де залишилися осколки, так би мовити «крутить на погоду», на головний біль, шум у вухах через перенесену контузію, погіршення зору, інші розповідають про загострення хронічних захворювань, про проблеми із шлунково-кишковим трактом через поранення в живіт.

«Ми довго спали в підвалах, це дуже сильно відбилося на здоров'ї сечового міхура. В мене сильна задишка, важко ходити. Я задихаюся, навіть коли довго розмовляю. Отримана контузія і взагалі війна дуже сильно вплинула на моє здоров'я. І не тільки на моє, тут війна на всіх відбилася. Не знаю навіть, як організм все це витримує».

Матеріальні наслідки

Безумовно, подолання/зменшення негативних наслідків отриманого поранення чи травми потребують витрати чималих коштів. Це і придбання необхідних ліків, і проходження постраждалими особами курсів реабілітації, і позапланові обстеження. Все це позначається на матеріальному стані родини. Як вже було відзначено вище держава забезпечує повну безоплатність лише первинної медичної допомоги, яка надається безпосередньо після поранення/травми.

Деякі постраждалі цивільні особи через отримані поранення були вимушені кардинально змінити свій спосіб життя, далеко не в кращий бік. Переважно це стосується зміни роботи у зв'язку з тим, що на колишньому робочому місці людина вже не може виконувати свої обов'язки через наслідки отриманої травми. Майже завжди це супроводжується погіршенням матеріального стану.

«Працювати за фахом я більше не в змозі. Мене було поранено в живіт, лишилися специфічні проблеми з роботою кишечника та опрацюванням, я можу півдня провести в туалеті. Раніше я займав керівні посади - директор, заступник директора. Зараз я не можу

працювати на таких посадах, не вистачає сил, ні фізичних, ні моральних. Тому в даний момент я перебиваюся, як можу, грошей не вистачає. Якщо раніше я був здоровим чоловіком вагою 110 кілограм, то сьогодні мені заборонено піднімати більше 10 кг. Та й важко, живіт тягне. Все це кардинальним чином на мені відобразилося. Я був людиною, тепер я півлюдини».

На окрему увагу заслуговує ситуація, в якій опинилися постраждалі люди похилого віку, що жили в приватних будинках та мали свої городи. Кожний з них зазначав, що через наслідки отриманої травми, погіршення здоров'я вони більше не в змозі тримати господарство як раніше, працювати на землі, вирощувати городи. Треба підкреслити, що для людей похилого віку, які отримують невеликі за розміром пенсії, забезпечення продуктами харчування з власних земельних ділянок мало важливе значення. І тепер вони цього лишилися.

«У мене був свій будинок, свій город, свій пташник - кури, гуси. Тепер немає нічого, та усю свою пенсію я витрачаю на ліки...».

Побутові наслідки

До побутових наслідків можна віднести неможливість/складність пристосуватися до буденного життя людям, які через обстріли втратили кінцівки. Звичайні речі наразі стають для них справжнім випробуванням.

«Я втратив руку, мне дуже важко жити, погіршився слух. Мені важко самотійно одягатися, харчуватися, дуже нудна нога...».

Серед опитаних респондентів – жінка похилого віку, якій ампутували праву ногу. Найважче пораненій далися перші місяці, коли доводилося вчитися ходити на милицях, виконуючи при цьому домашню роботу. На даний момент жінка пристосувалася все робити, пересуваючись на милицях. Зараз вона прибирає, носить відра з водою і вугіллям для розтоплення, пече хліб, доїть корову. Навіть стіну будинку, знівечену осколками снаряда, шпаклювала власноручно. Коли жінка дізналася про те, що дніпровські медики готові зробити безкоштовний протез, в її душі зародилася надія. Проте очікування, на жаль, не виправдалися. Всі спроби пристосуватися до нової кінцівки успіху не мали. Протез, зроблений безкоштовно, був дуже незручним. За словами респондентки зарубіжний благодійний фонд обіцяв їй надати близько 50 тисяч гривень на виготовлення якісного протезу, але це залишилося обіцянками.

За результатами дослідження можна стверджувати, що всі респонденти у зв'язку з отриманням ними поранень/травм потребують тієї чи іншої допомоги, а саме:

- медичної – обстеження, видалення осколків, пластичне видалення рубців;
- психологічної – консультації психологів, позбавлення страхів;
- юридичної – оформлення інвалідності, набуття статусу цивільних жертв збройного конфлікту;
- матеріальної - придбання протезів, слухових апаратів, отримання відповідних компенсацій як постраждалим внаслідок бойових дій.

3. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПОСТРАЖДАЛИХ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ ВНАСЛІДОК ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

3.1. Міжнародне право

Міжнародне гуманітарне право передбачає захист цивільного населення в зоні конфлікту чи в окупації. Проте міжнародне гуманітарне право не містить норм, які б регламентували саме соціальний захист цивільних жертв війни на етапі переходу цих осіб до мирного життя. Тобто забезпечення соціального захисту жертв війни має регламентуватися національним законодавством.

3.2. Національне право

Ми можемо констатувати факт того, що в Україні наявна лише одна норма, яка регламентує захист осіб, постраждалих внаслідок збройного конфлікту.

24.02.2018 року Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» було доповнено нормою, яка регламентує надання статусу «особи з інвалідністю внаслідок війни», що є аналогом інваліда війни, особам, які отримали інвалідність внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння на території проведення антитерористичної операції до 1 грудня 2014 року, а з 1 грудня 2014 року – на території проведення антитерористичної операції, де органи державної влади здійснюють свої повноваження, та в населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення, під час проведення антитерористичної операції.

3.3. Проекти нормативних актів, що регламентують соціальний захист жертв війни

Ми отримали інформацію про два проекти законів.

Проект Закону України «Про статус і соціальний захист мирних (цивільних) громадян, які постраждали внаслідок проведення антитерористичної операції» (№ 4794 від 09.06.2016). Законопроект передбачає комплекс пільг для цивільних осіб, які були поранені, для осіб, що отримали внаслідок поранення інвалідність, для власників зруйнованої нерухомості, для ВПО. Також наведений проект закону передбачає виплату грошових одноразових компенсацій постраждалим. Проте проект закону взагалі не містить відомостей про його майбутнє практичне виконання. Відсутні відомості про порядок визначення постраждалих від збройного конфлікту. Також викликає сумнів спроможність держави оплачувати одноразові виплати всім категоріям постраждалих. Також в наведеному проекті закону відсутні відомості про соціальний захист полонених.

Проект Закону України «Про засади правового і соціального захисту заручників, інших незаконно позбавлених волі осіб» (№ 8006 від 06.02.2018). Сам факт реєстрації

цього законопроекту в Верховній Раді є вкрай позитивним моментом, який вказує на наявність результатів роботи громадських організацій в напрямку соціального захисту жертв війни, зокрема, і в рамках цього проекту. Однозначним плюсом цього законопроекту є виплата одноразової допомоги колишнім заручникам. Але розмір цієї допомоги проектом закону чітко не визначено. Мінусом цього закону є невизначеність чіткого механізму надання статусу особи, яка була в полоні.

Насамкінець, група громадських організацій розробила проект Закону «Про соціальний захист та психологічну реабілітацію осіб, незаконно утримуваних на неконтрольованих територіях України». Цей проект є найзмістовнішим із всіх вищенаведених, але він взагалі не був внесений в ВРУ. До того ж мова в цьому проекті йде виключно про осіб, які утримувалися в незаконних місцях позбавлення волі на непідконтрольних територіях. Він взагалі не торкається захисту осіб, що перебували в незаконних місцях позбавлення волі на підконтрольній території.

Тобто всі проекти законів, стосовно цивільних осіб, постраждалих від війни, не містять класифікації жертв – родини загиблих, поранені, полонені, родини зниклих безвісти та інші. Але головна проблема, що проекти цих нормативних актів не містять механізмів реальної їх реалізації. Тобто відсутній конкретний механізм надання статусу особи, що постраждала від збройного конфлікту.

4. ДІЯЛЬНІСТЬ В РАМКАХ ПРОЕКТУ, СПРЯМОВАНА НА ЗАХИСТ ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

4.1. Передумови для прийняття нормативного акту, який регламентує соціальний захист жертв збройного конфлікту

Однією із задач проекту була розробка механізму, який би:

- класифікував соціальний захист для цивільних жертв збройного конфлікту;
- надавав механізм надання статусу особам, постраждалим від збройного конфлікту;
- був реальним, тобто фінансово можливим для держави.

В проектній заявці ми зазначали, що в даному випадку необхідно діяти за логікою Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту». У відповідності до вимог п.2 ст.4 вищевказаного нормативного акту, до ветеранів війни належать три категорії: учасники бойових дій, інваліди війни, учасники війни. При цьому учасниками бойових дій визнаються особи, які безпосередньо воювали. Натомість учасниками війни є особи, що з різних боків пов'язані із війною, а інвалідами війни є особи, що отримали інвалідність внаслідок війни.

Тобто ми розподіляємо жертв війни на категорії:

- цивільні особи, які перебували в полоні і не отримали інвалідність;
- цивільні особи, які перебували в полоні і отримали інвалідність;
- цивільні особи, які отримали тілесні ушкодження, пов'язані із збройним конфліктом і не отримали інвалідності;
- цивільні особи, які отримали тілесні ушкодження, пов'язані із збройним конфліктом і отримали інвалідність внаслідок таких тілесних ушкоджень. (Проблема соціального захисту цієї категорії вирішено законом № 2203-VIII від 14.11.2017 року).

(Звертаємо увагу на те, що з 2018 року чинне законодавство не містить терміну «Інвалід війни», цей термін було замінено на «особа з інвалідністю внаслідок війни»).

Окремою категорією жертв війни є непрацездатні члени сім'ї цивільних осіб, які загинули в полоні і цивільних осіб, які загинули через бойові дії, а також родини тих, хто зник безвісті, зокрема ті, що втратили годувальника.

Ми поки що не торкаємось теми відшкодування вартості зруйнованого майна чи майна, що залишилося на непідконтрольній території, тому, що це питання не є предметом саме соціального захисту і нашого проекту на цьому етапі, хоча ця проблема теж є елементом захисту жертв збройного конфлікту.

Стосовно фінансово-економічного обґрунтування спроможності держави забезпечити соціальний захист цивільних жертв війни. За даними, місії ООН з прав

людини, в процесі збройного конфлікту на Сході України загинуло щонайменше 2523 цивільні особи, оцінка числа поранених цивільних – 7-9 тисяч. І це тільки жертви війни, про яких відомо на підконтрольній Україні території. До цього слід додати кількість цивільних, які були в полоні та родини цивільних, в яких є зниклі безвісти. Тобто кількість жертв збройного конфлікту становить орієнтовно 12-13 тисяч осіб. Тому слід зазначити, що в подальшому, після звільнення окупованих територій буде необхідно вирішити проблему соціального захисту постраждалих там цивільних осіб.

Ми надіслали запити до органів влади України, із проханням надати інформацію про загальну кількість учасників війни, осіб із інвалідністю внаслідок війни, а також про витрати держави на соціальний захист цих осіб. На наш запит відгукнулося Міністерство соціальної політики України.

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 01.09.2017 року в Україні було зареєстровано 129 667 осіб з інвалідністю внаслідок війни і 472 642 учасників війни (разом із особами, які прирівнюються до учасників війни). Загалом – 602 309 осіб.

За даними Міністерства соціальної політики України, разом на соціальну допомогу вищенаведеним особам в бюджеті на 2017 рік було передбачено 1 985 838 400 грн.

Тобто за програмами Міністерства соціальної політики України, держава витрачає в середньому на кожного учасника війни чи особу із інвалідністю орієнтовно 1 985 838 400 грн. / 602 309 осіб = 3 297 грн. на рік.

З огляду на вищенаведене, орієнтовні розходи держави на соціальний захист цивільних жертв війни можуть становити орієнтовно 3 297 грн. * 13 000 осіб = 42 861 000 грн.

Загальні витрати державного бюджету України на 2018 рік передбачені на рівні 988 600 000 000 грн. З огляду на вищенаведене, розходи на соціальний захист жертв війни можуть становити орієнтовно 42 861 000 грн. / 988 600 000 000 грн. * 100 % = 0,0043 % розхідної частини бюджету України на рік.

Наведена цифра є незначною, навіть якщо вона буде в десять разів більшою. Ці бюджетні кошти необхідно виділяти з огляду на важливість проблеми.

На нашу думку, цивільним особам, які перебували в полоні у бойовиків під час збройного конфлікту, було б логічно надавати статус учасника війни, який регламентований ст. 9 Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту». Для цього, ст.9 Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту» необхідно доповнити нормою, яка б регламентувала надання статусу учасника війни цивільним особам, які перебували в полоні у бойовиків під час проведення антитерористичної операції. Також необхідно розробити і прийняти підзаконний нормативний акт, який би регламентував порядок надання статусу учасника війни цивільним особам, які перебували в полоні у бойовиків під час збройного конфлікту. Ми розробили проект вищенаведеного підзаконного нормативного акту.

До того ж, цивільним особам, які перебували в полоні у бойовиків під час збройного конфлікту і отримали інвалідність внаслідок перебування в полоні, було б логічно надавати статус осіб з інвалідністю внаслідок війни, який регламентований ст. 7 Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту». Для цього, ст.7 Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту» необхідно доповнити нормою, яка б регламентувала надання статусу інваліда війни цивільним особам, які перебували в полоні у бойовиків під час збройного конфлікту і отримали інвалідність у зв'язку із полонем. Також необхідно розробити і прийняти підзаконний нормативний акт, який би регламентував порядок надання статусу інваліда війни цивільним особам, які перебували в полоні у бойовиків під час збройного конфлікту і отримали інвалідність внаслідок полону. Ми розробили проект вищенаведеного підзаконного нормативного акту.

На нашу думку, цивільним особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, було б логічно надавати статус учасника війни, який регламентований ст. 9 Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту». Для цього ст.9 Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту» необхідно доповнити нормою, яка б регламентувала надання статусу учасника війни цивільним особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту. І для цієї категорії жертв війни серед цивільного населення також необхідно розробити і прийняти підзаконний нормативний акт, який би регламентував порядок надання статусу учасника війни цивільним особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту. Ми розробили проект вищенаведеного підзаконного нормативного акту.

4.2 Нормативний акт, який регламентує соціальний захист полонених, що не отримали інвалідності, і непрацездатних членів сімей, загиблих в полоні

Ч.1 ст.9 Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту» необхідно доповнити п.14 наступного змісту:

«14) цивільні особи, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР, а також непрацездатні члени сім'ї цивільних осіб, що перебували в полоні у НЗФ так званих ДНР і ЛНР і загинули, знаходячись в полоні. Порядок надання статусу учасника війни вищезазначеним особам визначається Кабінетом Міністрів України.»

З огляду на вищенаведене, Кабінет Міністрів України має прийняти нормативний акт, яким регламентується порядок надання статусу учасника війни цивільним полоненим. Тому, нижче ми пропонуємо власну редакцію такого Порядку.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА

Від _____ № _____

Про затвердження Порядку надання статусу учасника війни цивільним особам, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР, а також непрацездатним членам сім'ї цивільних осіб, що перебували в полоні у НЗФ так званих ДНР і ЛНР і загинули, знаходячись в полоні.

Відповідно до пункту 14 статті 9 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Порядок надання статусу учасника війни цивільним особам, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР, а також непрацездатним членам сім'ї цивільних осіб, що перебували в полоні у НЗФ так званих ДНР і ЛНР і загинули, знаходячись в полоні.

2. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади привести власні нормативно-правові акти у відповідність із цією постановою та рекомендувати іншим державним органам привести власні нормативно-правові акти у відповідність із цією постановою.

Прем'єр-міністр України В. ГРОЙСМАН

ЗАТВЕРДЖЕНО Постановою Кабінету Міністрів України
від _____ № _____

ПОРЯДОК

Порядок надання статусу учасника війни цивільним особам, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР, а також непрацездатним членам сім'ї цивільних осіб, що перебували в полоні у НЗФ так званих ДНР і ЛНР і загинули, знаходячись в полоні.

1. Цей Порядок визначає процедуру надання статусу учасника війни цивільним особам, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР, а також непрацездатним членам сім'ї цивільних осіб, що перебували в полоні у НЗФ так званих ДНР і ЛНР і загинули, знаходячись в полоні.

2. Статус учасника війни надається цивільним особам, які перебували в полоні у незаконних збройних формуваннях так званих ДНР і ЛНР, незалежно від наявності шкоди, заподіяної перебуванням в полоні, незалежно від строку перебування в полоні. Надання статусу учасника війни не залежить від виду чи статусу приміщення, в якому утримувалася особа.

3. Статус учасника війни надається непрацездатним членам сім'ї (чоловіку, дружині, батькам, неповнолітнім дітям), цивільних осіб, що перебували в полоні у НЗФ так званих ДНР і ЛНР і загинули, знаходячись в полоні.

4. Не надається статус учасника війни особам, що перебували у полоні, які мають статус учасника бойових дій.

5. Підставою для надання статусу учасника війни цивільним особам, що перебували в полоні у НЗФ так званих ДНР і ЛНР є один із нижченаведених документів:

- довідка ВСУ, МВС, НПУ, НГУ, СБУ, прокуратури про визволення цивільної особи з полону, шляхом обміну чи силовим шляхом;

- постанова про визнання потерпілим цивільної особи, що перебувала в полоні у бойовиків ДНР і ЛНР в кримінальному провадженні, відкритому за ст. 146 КК України;

- будь-який документ, виданий компетентним органом України, що містить відомості про те, що особа знаходилася в полоні у НВФ так званих ДНР і ЛНР в період збройного конфлікту.

- довідка МВС, СБУ, прокуратури про отримання заяви, поданої до 01.01.2019 року, у зв'язку із перебуванням цивільної особи в полоні у НВФ так званих ДНР чи ЛНР;

- рішення суду про визнання юридичного факту перебування цивільної особи в полоні у НЗФ так званих ДНР і ЛНР в період збройного конфлікту;

Також підставою для надання статусу учасника війни є свідчення щонайменше двох осіб, які мають статус учасника війни, що перебували в полоні у НВФ так званих ДНР і ЛНР разом і одночасно із заявником у місцях позбавлення волі і можуть підтвердити перебування його в полоні.

6. У випадку надання статусу учасника війни непрацездатному члену сім'ї цивільної особи, що перебувала в полоні у НЗФ так званих ДНР і ЛНР, що загинула знаходячись в полоні, додатково надається свідоцтво про смерть такої особи.

7. Для надання статусу учасника війни цивільним особам, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР, а також непрацездатним членам сім'ї цивільних осіб, що перебували в полоні у НЗФ так званих ДНР і ЛНР і загинули, знаходячись в полоні, створюється комісія (далі по тексті – Комісія) при Міністерстві соціальної політики України.

Положення про Комісію затверджується Мінсоцполітики.

8. Заявником, що має право звернення до Комісії із заявою про надання статусу учасника війни може бути цивільна особа, що перебувала у полоні у НЗФ так званих ДНР чи ЛНР (у випадку загибелі такої особи – член його сім'ї), а також представники за нотаріально завіреною довіреністю.

9. Для надання статусу учасника війни, заявник звертається до Комісії із заявою про надання статусу учасника війни. До заяви додаються документи, зазначені в п.п. 5 – 6 цього Положення.

10. За відсутності документів, визначених в п.5 цього Положення, заявник, що перебував у полоні у НЗФ так званих ДНР чи ЛНР (у випадку загибелі такої особи – член його сім'ї), в своїй заяві зазначає П.І.Б., адресу і телефон, як мінімум двох свідків, які мають статус учасника війни, що перебували в полоні разом і одночасно із заявником у місцях позбавлення волі на території, яку контролювали НЗФ так званих ДНР і ЛНР, які можуть підтвердити факт перебування заявника в полоні.

11. Комісія вивчає документи, заслуховує пояснення особи. У випадку відсутності документів, зазначених в п.5 цього Положення, комісія заслуховує свідків. У місячний строк з дня надходження заяви про надання статусу учасника війни Комісія приймає рішення щодо надання статусу учасника війни. За наявності сумнівів стосовно наданих документів Комісія має право перевірити інформацію, викладену в документах (свідченнях). В такому випадку строк винесення рішення може бути пролонгований до двох місяців.

У випадку опитування свідків, складається протокол опитування свідка, що містить всю інформацію, яку надав свідок. Протокол підписується свідком, головою комісії і заявником.

Підставою для відмови в наданні статусу учасника війни можуть бути виключно наведені нижче обставини:

- виявлення факту підроблення наданих Комісії документів;

- відсутність підтверджуючої інформації від свідків, зазначених в п.10 цього Положення про перебування особи в полоні у НЗФ так званих ДНР та ЛНР, виключно у випадку відсутності документів, визначених п.5 цього Положення.

12. Комісія інформує у місячний строк Державну службу у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції про осіб, яким надано статус учасника війни.

13. У разі відмови в наданні статусу учасника війни, зацікавлена особа може подати заяву про надання такого статусу повторно за наявності додаткових документів, передбачених п.5 цього Положення чи за наявності нових свідків, визначених п.10 цього Положення.

14. Рішення комісії може бути оскаржено в судовому порядку.

15. Посвідчення учасника війни надається Мінсоцполітики.

16. Державна служба у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції забезпечує ведення єдиного державного реєстру учасників війни з числа осіб, зазначених у цьому Порядку.

Прем'єр-міністр України В. Гройсман

4.3. Нормативний акт, який регламентує соціальний захист полонених, що отримали інвалідність

Ч.2 ст.7 Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту» необхідно доповнити п.15 наступного змісту:

«15) цивільні особи, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР», які стали особами з інвалідністю внаслідок перебування в полоні. Порядок надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни цивільним особам, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР, визначається Кабінетом Міністрів України.

З огляду на вищенаведене, Кабінет Міністрів України має прийняти нормативний акт, яким регламентується порядок надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни цивільним полоненим, що отримали інвалідність. Тому, нижче ми пропонуємо власну редакцію такого порядку.

Проект

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ПОСТАНОВА

Від _____ № _____

*Про затвердження Порядку надання статусу особи з інвалідністю
внаслідок війни, цивільним особам, що перебували в полоні у незаконних
військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР.*

Відповідно до пункту 1 частини 2 статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Порядок надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, цивільним особам, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР.

2. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади привести власні нормативно-правові акти у відповідність із цією постановою та рекомендувати іншим

державним органам привести власні нормативно-правові акти у відповідність із цією постановою.

Прем'єр-міністр України В. ГРОЙСМАН

ЗАТВЕРДЖЕНО Постановою Кабінету Міністрів України
від _____ № _____

ПОРЯДОК

надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, цивільним особам, що перебували в
полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР.

1. Цей Порядок визначає надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, цивільним особам, які стали особами з інвалідністю через каліцтво чи захворювання, одержані внаслідок перебування в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР.

2. Цей порядок не застосовується для надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, військовослужбовцям (резервістам, військовозобов'язаним) та працівникам Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовцям військових прокуратур, осіб рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, поліцейським, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовцям, працівникам Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, учасникам добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

3. Підставою для надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, цивільним особам, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР є довідка медико-соціальної експертної комісії про групу та причину інвалідності і один із нижченаведених документів:

- довідка ВСУ, МВС, НПУ, НГУ, СБУ, прокуратури про визволення цивільної особи з полону, шляхом обміну чи силовим шляхом;

- постанова про визнання потерпілим цивільної особи, що перебувала в полоні у бойовиків ДНР і ЛНР в кримінальному провадженні, відкритому за ст. 146 КК України;

- будь-який документ, виданий компетентним органом України, що містить відомості про те, що особа знаходилася в полоні у НВФ так званих ДНР і ЛНР в період збройного конфлікту.

- довідка МВС, СБУ, прокуратури про отримання заяви, поданої до 01.01.2019 року, у зв'язку із перебуванням в полоні у НВФ так званих ДНР чи ЛНР цивільної особи;

- рішення суду про визнання юридичного факту перебування цивільної особи в полоні у НВФ так званих ДНР і ЛНР в період збройного конфлікту.

4. Також підставою для надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни цивільним особам, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР є свідчення щонайменше двох осіб, які мають статус учасника війни, що перебували в полоні у НВФ так званих ДНР і ЛНР разом і одночасно із заявником у місцях позбавлення волі і можуть підтвердити перебування його в полоні.

5. Для надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, цивільним особам, що перебували в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР створюється комісія (далі по тексті – Комісія) при Міністерстві соціальної політики України.

Положення про Комісію затверджується Мінсоцполітики.

6. Заявником, що має право звернення до Комісії із заявою про надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни може бути цивільна особа, що перебувала у полоні у НЗФ так званих ДНР чи ЛНР, яка стала особою з інвалідністю через каліцтво чи захворювання, одержані внаслідок перебування в полоні у незаконних військових формуваннях так званих ДНР і ЛНР, а також представники за нотаріально завіреною довіреністю.

7. Для надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, заявник звертається до Комісії із заявою про надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни. До заяви додаються документи, зазначені в п.3 цього Положення.

8. За відсутності документів, визначених в п.3 цього Положення, заявник надає Комісії довідку медико-соціальної експертної комісії про групу та причину інвалідності, а також в своїй заяві зазначає П.І.Б., адресу і телефон, як мінімум двох свідків, які мають статус учасника війни, що перебували в полоні у НВФ так званих ДНР і ЛНР разом і одночасно із заявником у місцях позбавлення волі і можуть підтвердити перебування його в полоні.

9. Комісія вивчає документи, заслуховує пояснення особи. У випадку відсутності документів, зазначених в п.3 цього Положення, Комісія заслуховує свідків. У місячний строк з дня надходження заяви про надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, Комісія приймає рішення щодо надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни. За наявності сумнівів стосовно наданих документів, комісія має право перевірити інформацію, викладену в документах, в такому випадку строк винесення рішення може бути пролонгований до двох місяців.

У випадку опитування свідків, складається протокол опитування свідка, що містить всю інформацію, яку надав свідок. Протокол підписується свідком, головою комісії і заявником.

Підставою для відмови в наданні статусу учасника війни можуть бути виключно наведені нижче обставини:

- виявлення факту підроблення наданих Комісії документів;
- відсутність підтверджуючої інформації від свідків, зазначених в п.8 цього Положення про перебування особи в полоні у НЗФ так званих ДНР та ЛНР, виключно у випадку відсутності документів, визначених п.3 цього Положення.

10. Комісія інформує у місячний строк Державну службу у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції про осіб, яким надано статус особи з інвалідністю внаслідок війни.

11. У разі відмови в наданні статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, зацікавлена особа може подати заяву про надання такого статусу повторно за наявності додаткових документів, передбачених п.3 цього Положення чи за наявності нових свідків, визначених п.8 цього Положення.

12. Рішення Комісії може бути оскаржено в судовому порядку.

13. Посвідчення особи з інвалідністю внаслідок війни надається Мінсоцполітики.

14. Державна служба у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції забезпечує ведення єдиного державного реєстру осіб з інвалідністю внаслідок війни з числа осіб, зазначених у цьому Порядку.

Прем'єр-міністр України В. Гройсман

4.4. Нормативний акт, який регламентує соціальний захист цивільних осіб, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримали інвалідності, і непрацездатних членів сімей цивільних осіб, які загинули внаслідок збройного конфлікту

Ч.1 ст.9 Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту» необхідно доповнити п.15 наступного змісту:

«15) цивільні особи, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримали інвалідності, і непрацездатні члени сімей цивільних осіб, які загинули внаслідок збройного конфлікту. Порядок надання статусу учасника війни вищезазначеним особам визначаються Кабінетом Міністрів України.»

З огляду на вищенаведене, КМУ має прийняти нормативний акт, яким регламентується порядок надання статусу учасника війни цивільним особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримали інвалідності, і непрацездатним членам сімей цивільних осіб, які загинули внаслідок збройного конфлікту. Порядок надання статусу учасника війни вищезазначеним особам визначається Кабінетом Міністрів України. Тому, нижче ми пропонуємо власну редакцію такого порядку.

Проект

**КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА**

Від _____ № _____

Про затвердження Порядку надання статусу учасника війни цивільним особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримали інвалідності і непрацездатним членам сімей, цивільних осіб, які загинули внаслідок збройного конфлікту.

Відповідно до пункту 14 статті 9 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Порядок надання статусу учасника війни цивільним особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримали інвалідності, і непрацездатним членам сімей цивільних осіб, які загинули внаслідок збройного конфлікту..

2. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади привести власні нормативно-правові акти у відповідність із цією постановою та рекомендувати іншим державним органам привести власні нормативно-правові акти у відповідність із цією постановою.

Прем'єр-міністр України В. ГРОЙСМАН

ПОРЯДОК

Порядок надання статусу учасника війни цивільним особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримали інвалідності, і непрацездатним членам сімей цивільних осіб, які загинули внаслідок збройного конфлікту.

1. Цей Порядок визначає процедуру надання статусу учасника війни цивільним особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримали інвалідності, і непрацездатним членам сімей цивільних осіб, які загинули внаслідок збройного конфлікту.

2. Статус учасника війни надається цивільним особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримали інвалідності, незалежно від ступеню і характеру отриманих тілесних ушкоджень.

3. Статус учасника війни надається непрацездатним членам сім'ї (чоловіку, дружині, батькам, неповнолітнім дітям) цивільної особи, яка загинула внаслідок збройного конфлікту.

4. Не надається статус учасника війни особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, які мають статус учасника бойових дій.

5. Цей порядок не регламентує надання статусу учасника війни непрацездатним членам сім'ї (чоловіку, дружині, батькам, неповнолітнім дітям), військовослужбовців (резервістів, військовозобов'язаних) та працівників Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовців військових прокуратур, осіб рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, поліцейських, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців, працівників Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, учасників добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

6. Підставою для надання статусу учасника війни цивільним особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримали інвалідності, є один із нижченаведених документів:

- довідка ВСУ, МВС, НПУ, НГУ, СБУ, прокуратури про отримання цивільною особою тілесних ушкоджень внаслідок збройного конфлікту;

- постанова про визнання потерпілим цивільної особи, яка отримала тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту в рамках кримінального провадження;

- будь-який документ, виданий компетентним органом України, що містить відомості про те, що особа отримала тілесні ушкодження внаслідок військового конфлікту;

- довідка МВС, СБУ, прокуратури про отримання заяви, поданої до 01.01.2019 року, у зв'язку із отриманням цивільною особою тілесних ушкоджень внаслідок збройного конфлікту;

- заява, подана до компетентного органу до 01.01.2019 року, у зв'язку із отриманням цивільною особою тілесних ушкоджень внаслідок збройного конфлікту із відміткою про отримання таким компетентним органом такої заяви чи із поштовим повідомленням про отримання цієї заяви;

- рішення суду про визнання юридичного факту отримання цивільною особою тілесних ушкоджень внаслідок збройного конфлікту.

7. Підставою для надання статусу учасника війни непрацездатним членам сімей, цивільних осіб, які загинули внаслідок збройного конфлікту є свідоцтво про смерть особи і один із нижченаведених документів:

- довідка ВСУ, МВС, НГУ, СБУ, прокуратури про загибель цивільної особи внаслідок збройного конфлікту;
- постанова про визнання потерпілим будь-якого члена сім'ї особи, що загинула внаслідок збройного конфлікту в рамках кримінального провадження, що стосується смерті особи, яка загинула внаслідок збройного конфлікту;
- будь-який документ, виданий компетентним органом України, що містить відомості про те, що особа загинула внаслідок військового конфлікту;
- довідка МВС, СБУ, прокуратури про отримання заяви, поданої до 01.01.2019 року, у зв'язку із загибеллю особи внаслідок збройного конфлікту;
- рішення суду про визнання юридичного факту загибелі цивільної особи внаслідок збройного конфлікту.

8 Для надання статусу учасника війни цивільним особам, які отримали тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримали інвалідності, і непрацездатним членам сімей, цивільних осіб, які загинули внаслідок збройного конфлікту, створюється Комісія (далі по тексті – Комісія) при Міністерстві соціальної політики України.

Положення про Комісію затверджується Мінсоцполітики.

9. Заявником, що має право звернення до Комісії із заявою про надання статусу учасника війни може бути цивільна особа, яка отримала тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту, але не отримала інвалідності, чи непрацездатний член сім'ї, цивільної особи, яка загинула внаслідок збройного конфлікту.

10. Для надання статусу учасника війни, заявник звертається до Комісії із заявою про надання статусу учасника війни. До заяви додаються документи, зазначені в п. 6 цього Положення (для цивільної особи, яка отримала тілесні ушкодження внаслідок збройного конфлікту) чи п. 7 цього Положення (для непрацездатних членів сімей, цивільних осіб, які загинули внаслідок збройного конфлікту).

11. Комісія вивчає документи, заслуховує пояснення особи. У місячний строк з дня надходження заяви про надання статусу учасника війни, Комісія приймає рішення щодо надання статусу учасника війни. За наявності сумнівів, стосовно наданих документів, комісія має право перевірити інформацію, викладену в документах, в такому випадку строк винесення рішення може бути пролонгований до двох місяців.

Підставою для відмови в наданні статусу учасника війни може бути виключно виявлення факту підроблення наданих Комісії документів.

12. Комісія інформує у місячний строк Державну службу у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції про осіб, яким надано статус учасника війни.

13. У разі відмови в наданні статусу учасника війни, зацікавлена особа може подати заяву про надання такого статусу повторно за наявності додаткових документів, передбачених п.6 чи п.7 цього Положення.

14. Рішення Комісії може бути оскаржено в судовому порядку.

15. Посвідчення учасника війни надається Мінсоцполітики.

16. Державна служба у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції забезпечує ведення єдиного державного реєстру учасників війни з числа осіб, зазначених у цьому Порядку.

Прем'єр-міністр України В. Гройсман

5. СУДОВА ПРАКТИКА ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЦИВІЛЬНИМ ОСОБАМ, ЗАВДАНОЇ В ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ АТО

В Україні фактично відсутнє законодавство, що регламентує соціальний захист жертв війни на Сході України, а також відсутня відповідна судова практика.

Проте в рамках цього проекту було подано дві заяви, що можуть сформувати судову практику, яка стосується відшкодування моральної і матеріальної шкоди жертвам війни.

5.1 Заява про встановлення факту перебування в полоні у незаконних збройних формуваннях

Позивач – цивільна особа Грищенко О.Г. 14 липня 2014 року йшов на роботу до Луганської обласної державної лікарні ветеринарної медицини, що знаходилася за адресою: м. Луганськ, вул. Красnodонська, буд. 9а. Він мав при собі фотоапарат, і цього було достатньо, щоб його затримали озброєні люди в камуфляжі. Його пояснення щодо того, що він прийшов до будинку, в якому розташована організація, де він працює, були проігноровані. Його звинуватили в шпигунській та диверсійній діяльності та наказали пройти за ними. Грищенко опинився на підвалі, тобто у полоні терористів, де у продовж півроку зазнавав нелюдське поводження, катування, в наслідок чого отримав інвалідність.

Проблема у тому, що Грищенко О.Г., будучи цивільною особою, постраждав фізично і морально в ситуації, яка безпосередньо пов'язана з війною, він фактично є жертвою насильства з боку терористів, але юридично цей факт потрібно довести через встановлення факту полону у терористів. З огляду на вищенаведене ми подали заяву про встановлення юридичного факту знаходження Грищенка О.Г. в полоні. Наведена справа розглядається Дарницьким районним судом міста Києва.

Окрім безпосередньо стягнення шкоди на користь потерпілого, метою нашої діяльності є формування судової практики по відшкодуванню шкоди, заподіяної жертвам війни. Тобто ця справа є стратегічною.

Наступним етапом буде подача двох позовів:

- до Кабінету Міністрів України про стягнення моральної шкоди, заподіяної знаходженням в полоні, – до Печерського районного суду міста Києва;
- до уряду Російської Федерації про стягнення моральної шкоди, заподіяної знаходженням в полоні – до Пресненського районного суду міста Москви.

Необхідність подання позову як до Росії, так і до України обґрунтовується тим, що ми не можемо спрогнозувати результати розгляду цих справ як в Україні, так і в Російській Федерації. З огляду на вищенаведене, ми не можемо виключати, що ми будемо вимушені подавати заяви по вищевказаній справі до ЄСПЛ. При цьому на даний момент ЄСПЛ не сформувала чіткої позиції з приводу того, яка країна несе відповідальність за події, які мають місце на окупованій території. Проте необхідно зазначити, що в рішенні «Хлібик проти України» (п.66), ЄСПЛ вказав, що суд

обмежений наявністю претензій лише до України. З огляду на вищенаведене ми будемо подавати заяву про порушення конвенції як Україною, так і Росією. Тому ми маємо стягувати шкоду як з України, так і з Російської Федерації в національних судах.

До того ж, із метою вичерпання всіх національних заходів юридичного захисту, ми маємо намір звернутися до правоохоронних органів України із заявою про відкриття кримінального провадження у зв'язку із незаконним позбавленням волі Грищенка О.Г. і завданням йому тілесних ушкоджень, а також до правоохоронних органів Російської Федерації про порушення кримінальної справи у зв'язку із тим, що Російська Федерація здійснювала ефективний контроль над територією Луганська в той момент, коли Грищенко О.Г. незаконно позбавили волі в місті Луганську.

5.2 Стягнення шкоди, заподіяної пораненням

Цивільна особа – Лук'янюк О.В. разом із дружиною прямував до м. Лисичанська. Коли вони йшли по залізничній колії між містом Золоте, Луганської області та селищем Родіна, з боку села Мар'янка, приблизно о 9 годині 30 хвилин Лук'янюк перечепився через дріт-розтяжку. Після чого, відбувся вибух гранати РГД-5, в результаті чого він і дружина отримали чисельні поранення. До теперішнього часу він лікується у Центральній міській лікарні м. Лисичанська.

13 листопада 2017 року Медико-соціальною експертною комісією, Лук'янюку О.В. встановлена III група інвалідності довічно з подальшим обмеженням умов праці та рекомендацією продовжувати стаціонарне лікування.

Відповідно до ст. 22 ЦК України, особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками є витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки). Збитки відшкодовуються у повному обсязі.

У відповідності до вимог ч. 1 ст. 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом. Саме вищенаведена норма і є підставою для відшкодування заподіяної шкоди.

Але проблема у тому, що таке відшкодування можливо отримати лише за рішенням суду. Позовну заяву до Печерського районного суду м. Києва про стягнення матеріальної та моральної шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я, подано ще на початку грудня 2017 року. 19.01.2018 року суд виніс ухвалу про залишення справи без руху у зв'язку із тим, що ми оплатили судовий збір в сумі, що нібито не відповідає нормам закону. Не дивлячись на наші неодноразові питання про стан розгляду справи, суд повідомив нас про існування ухвали про залишення позову без руху лише 14.02.2018 року. З огляду на вищенаведене, 17.02.2018 року ми надіслали суду заяву, в якій пояснили правильність оплати судового збору, а також позов із уточненням.

Проте слухання справи на початок квітня 2018 року ще не призначено. Суддя пояснює відмову в призначенні справи до розгляду зайнятістю по іншим справам.

Підри́в на міні Лук'янюка О.В. стався в сірій зоні, яку не контролювала жодна сторона конфлікту. Ми не можемо знати, хто встановив цю міну. Також ми не знаємо результату розгляду цієї справи Печерським судом міста Києва і взагалі судовими інстанціями України, тому ми маємо намір подавати позов до уряду РФ про стягнення шкоди заподіяної пораненням. Вищенаведені справи дадуть нам можливість в подальшому звернутися із заявою до ЄСПЛ про порушення Конвенції як Україною, так і РФ.

Також, з метою вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту ми плануємо звернутися правоохоронних органів України із заявою про відкриття кримінального провадження у зв'язку із отриманням Лук'янюком О.В. тілесних ушкоджень. До того ж ми маємо намір звернутися до правоохоронних органів Російської Федерації із заявою про порушення кримінальної справи за фактом отримання Лук'янюком О.В. тілесних ушкоджень, тому що Лук'янюк підірвався на міні на лінії розмежування, а ефективний контроль над територією ОРДЛО здійснює Російська Федерація.

5.3. Стан розгляду справ

Прізвище, ім'я, по батькові заявника	Дата звернення до суду, номер справи, суддя	Предмет позову	Документи які були подані по справі	Документи які були отримані з суду по справі	Стан розгляду справи
Грищенко Олександр Григорович	Подано заяву до Дарницького районного суду м. Києва 04.12.2017 року, справа №753/87/18 Суддя Гальонкіна Ю.С.	Встановлення юридичного факту перебування у полоні незаконних збройних формувань т.зв. «ЛНР» та отримання шкоди здоров'ю внаслідок катувань в період з 14 липня 2014 року до 29 грудня 2014 року.	1. Заява про встановлення факту, що має юридичне значення. 2. Письмові пояснення до заяви. 3. заява про допит свідків в режимі відео конференції.	Ухвала про відкриття провадження у цивільній справі від 05.02.2018 року.	Засідання: Відбулося: 28.02.2018 року; Наступне: 29.03.2018 року, 14.30 Засідання 29.03.2018 не відбулося – суддя хворіє
Лук'янюк Олександр Васильович	Подано позов до Печерського районного суду м. Києва 04.12.2017 року, справа № 757/164/18ц Суддя Соколов О.М.	Стягнення матеріальної та моральної шкоди за ушкодження здоров'я, заподіяної терористичним актом.	1. Позовна заява про стягнення матеріальної та моральної шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я. 2. Заява про усунення недоліків, а саме роз'яснення суду розміру сплаченого судового збору. 3. Позовна заява з уточненням позовних вимог	Ухвала про залишення без руху від 19.01.2018 року.	До теперішнього часу засідання не призначене.

ВИСНОВКИ

В Україні відсутня єдина державна політика відносно обліку цивільного населення, постраждалого під час збройного конфлікту. Центральні та місцеві органи державної влади, органи місцевого самоврядування відповідно до наданих повноважень та на власний розсуд, за відсутності нормативно-правової визначеності, створюють власні бази даних постраждалих цивільних осіб, які подекуди містять суперечливу інформацію.

Невизначеність в однаковому методологічному підході створює перешкоди в належній оцінці втрат та завданої цивільному населенню шкоди, їх верифікації, визначенні коротко- та довгострокових наслідків військових дій, що, в свою чергу, унеможливорює створення ефективної державної політики щодо їх подолання.

Дислокація військових підрозділів ЗСУ та МВС в межах НП на ЛР і ведення бойових дій з житлових масивів призводить до того, що житлові будинки зазнають відповідних обстрілів, і як наслідок - до жертв серед цивільного населення і руйнувань. Така ситуація фіксувалася моніторами в Золотому, Троїцькому та Новотошківському та інших НП. До того ж, монітори отримували свідчення очевидців про те, що ЗСУ відкриває вогонь по противнику прямо з житлових будинків, в безпосередній близькості від місць проживання цивільного населення, викликаючи таким чином удару у відповідь прямо по житловим районам і піддаючи місцеве населення смертельній небезпеці (Золоте та інші НП).

Присутність військових в населеному пункті фактично означає використання цивільних осіб в якості «живого щита», що і є причиною загибелі і поранень людей і знищення і пошкодження їх майна.

Правоохоронні органи в населених пунктах, розташованих поблизу лінії розмежування, практичним не ведуть прийом громадян і заяв. Моніторами фіксувалися випадки повної бездіяльності структур МВС, НПУ та прокуратури в питаннях розслідування завданих обстрілами руйнувань будівель, випадків зникнення людей і випадків отримання поранень внаслідок обстрілів, підривали на розтяжках і інших нещасних випадків.

З початку 2017 року всі підрозділи ЗСУ та МВС, які несуть бойове чергування на ЛР, отримали наказ повністю обмежити переміщення цивільних осіб через ЛР поза пунктами в'їзду-виїзду. Відкритий 31 березня 2016 року КПВВ «Золоте» так і не почав пропускні процедури в зв'язку з неузгодженістю свого місця розташування з представниками т. зв. «ЛНР» (представники т. зв. «ЛНР» наполягали на відкритті переходу в іншому місці, але українська сторона відмовилася брати до уваги їх думку, в результаті перехід через КПВВ «Станиця Луганська» лишився єдиним в Луганській області). Жителі Золотого, Первомайська, Горського, Попасній та інших населених пунктів району, які мають потребу в перетині лінії розмежування, після заборони перетину ЛР поза КПВВ змушені долати більше 300 км, щоб потрапити до родичів, які проживають, наприклад, в Первомайську, Стаханові або Золотому-6, здійснюючи перехід через КПВВ «Майорське» або «Станиця Луганська», при тому що прямий

перехід може становити не більше 10 км. Дана ситуація викликає велике невдоволення у місцевого населення.

Існуючі проекти законів стосовно осіб, постраждалих від війни (2 зареєстровані у ВРУ та один розроблений групою громадських організацій), не містять класифікації жертв – родини загиблих, поранені, полонені, родини зниклих безвісти та інші. Але головна проблема в тому, що проекти цих нормативних актів не містять механізмів їх реалізації. Тобто відсутній конкретний механізм надання статусу особи, що постраждала від збройного конфлікту.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Кабінету Міністрів України:

- розробити нормативно-правовий акт щодо формування національного реєстру фізичних осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту (загинули, отримали поранення, зникли безвісти), в якому передбачити процедури щодо ведення такого реєстру, механізми взаємодії та обміну інформацією зацікавлених органів державної влади та місцевого самоврядування, визначити відповідальний за його адміністрування державний орган;

- взяти за основу проекти постанов, запропоновані в п. 5.2. – 5.4 і затвердити нормативні акти, які б регламентували порядок надання статусу учасника війни чи інваліда війни цивільним жертвам війни;

- забезпечити право цивільних осіб на свободу пересування через ЛР шляхом створення додаткових транспортних коридорів та спрощення пропускних процедур.

Верховній Раді України:

- ухвалити запропоновані в п. 4.2. – 4.4 доповнення до Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту».

Збройним силам України:

- розглядати в якості пріоритету при розміщенні військовослужбовців ЗСУ на території НП питання про безпеку місцевого населення, не допускати його використання в якості «живого щита», розміщуючи підрозділи ЗСУ серед житлових масивів і піддаючи ризику життя та здоров'я мешканців, їх будинки, об'єкти інфраструктури.